

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу. **Редакційна колегія:** Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова.
Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна.
Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 7 2021

ЗМІСТ

Коротко про головне

Державна допомога для фізичних осіб і найманих працівників	3
Нарада в Президента України В. Зеленського	4

Аналітика

Політичні акценти

Потіха А. Крим на вістрі геополітичного протистояння	5
Ворошилов О. Зустріч президентів Р. Ердогана і В. Зеленського: підтримка України й посилення співпраці	14
Закіров М. Візит Президента України В. Зеленського до Французької Республіки в оцінках спостерігачів і експертів	22

Економічний ракурс

Кулицький С.

Тіньовий ринок тютюнових виробів: контрафактне виробництво і контрабанда (Закінчення. Початок у № 6)29

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Пальчук В.

Бібліотеки зарубіжних країн у розвитку стратегічних комунікацій44

Коротко про головне

Державна допомога для фізичних осіб і найманих працівників

Президент закликає малих підприємців і працівників у «червоних» зонах подавати заявки на порталі «Дія» для отримання державної допомоги

Відповідно до ініціативи Президента України В. Зеленського на Єдиному порталі державних послуг «Дія» розпочалася реєстрація заявок на отримання державної допомоги для фізичних осіб-підприємців і найманих працівників, які були змушені припинити свою діяльність у зв'язку з посиленням карантинних обмежень через поширення коронавірусу.

Після реєстрації через мобільний додаток або Єдиний портал державних послуг «Дія» малі підприємці та їхні працівники, які перебувають у «червоних» карантинних зонах і діяльність яких постраждала від запроваджених обмежень, отримають з Державного бюджету України одноразову матеріальну виплату в розмірі 8 тис. грн.

Крім гарантованої державою допомоги, вони зможуть додатково одержати виплати з місцевих бюджетів, якщо орган місцевого самоврядування ухвалить відповідне рішення.

На сьогодні вже близько 100 тис. осіб подали відповідні заявки.

Президент закликає громадян активніше реєструвати звернення на порталі задля того, щоб уже цього місяця отримати фінансову допомогу від держави.

«Малий і середній бізнес – одна з головних складових нашої економіки. Він створює близько 7 млн робочих місць. Не можна допустити, щоб ці люди втратили роботу через коронакризу. Щоб закрили свій бізнес через неможливість прогодувати сім'ю. У важкі часи держава повинна підставити плече громадянам. Подавши заявку через “Дію”, люди зможуть отримати по 8 тис. грн прямої грошової допомоги з держбюджету. Також закликаю місцеву владу не стояти осторонь і допомогти своїм підприємцям із місцевих бюджетів. Адже йдеться про робочі місця саме у ваших громадах», – зазначив В. Зеленський.

Як поінформував віцепрем'єр-міністр, міністр цифрової трансформації України М. Федоров, глава держави поставив уряду важливе завдання – підтримати малий бізнес в умовах карантину.

«Уже понад рік команда Мінцифри створює зручні онлайн-сервіси та спрощує життя українців. Мінцифри розробило технічну частину оформлення матеріальної допомоги ФОПам і найманим працівникам “червоної” зони, щоб послугу можна було отримати у кілька кліків на порталі чи в застосунку “Дія”. Ми зробили сервіс максимально автоматизованим, заощаджуючи час українців та дбаючи про безпеку кожного», – зазначив

М. Федоров *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (http://www.president.gov.ua). – 2021. – 20.04).*

Нарада в Президента України В. Зеленського

Проходження третьої хвилі пандемії COVID-19 та підготовку до Великодніх свят обговорили на нараді в Президента України.

Ситуацію з проходженням третьої хвилі пандемії коронавірусної хвороби COVID-19 в Україні обговорили на традиційній селекторній нараді під головуванням Президента В. Зеленського.

Глава держави порушив питання підготовки до Великодня в умовах пандемії. «У нас уже є досвід відзначення таких важливих свят. Хоч у нас і триває вакцинація, однак скупчення людей на сьогодні й досі становлять загрозу. Я особисто розумію, наскільки важливе свято Великодня, але пандемія коригує наші плани. Упевнений, у всіх нас буде ще багато спільних свят і ми знову збиратимемося з родиною та друзями, але цьогогоріч нам треба бути розважливими», – наголосив він.

Прем'єр-міністр Д. Шмигаль зазначив, що держава готується до Великодніх свят в умовах пандемії. Також очільник уряду повідомив, що за минулий тиждень по всій Україні захворіло на 14 тис. людей менше, ніж за попередній. За його словами, кілька областей у Центральній та Західній Україні близькі до виходу з «червоної» зони, ситуація в Києві залишається складною.

Д. Шмигаль поінформував, що загалом в Україні для хворих на коронавірусну недугу виділено 77 тис. 698 ліжок. З них 67 тис. 567 забезпечено киснем. Зайнятих на сьогодні – 44 тис. 415.

«Показники завантаженості ліжок за останні три тижні покращилися. Тижневі показники також демонструють стабільність. Що стосується кількості активних хворих, то динаміка зростання зменшилася», – зауважив Прем'єр-міністр.

В. Зеленський наголосив, що Україні вкрай необхідно якнайшвидше підготувати найсучаснішу лабораторію для розроблення вакцин і ліків. Із цією метою цьогогоріч у державному бюджеті було закладено 100 млн грн. Міністерство охорони здоров'я шукає шляхи вирішення цього завдання.

«Нам потрібно зібрати наші найсвітліші голови й забезпечити їм умови роботи на рівні західних фахівців. Україні потрібна така лабораторія не лише в часи цієї пандемії. У цілому це може стати відповіддю на виклики майбутнього», – зазначив Президент.

У МОЗ також доповіли про роботу над планом закупівлі вакцин від COVID-19 та щеплення громадян. Уряд планує вакцинувати до 70 % дорослого населення до кінця року *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (http://www.president.gov.ua). – 2021. – 19.04).*

Аналітика

Політичні акценти

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Крим на вістрі геополітичного протистояння

У лютому 2014 р. у Криму різко загострилася ситуація, коли невідомі особи у військовій формі без розпізнавальних знаків (так звані зелені чоловічки) та їхні прибічники з місцевого населення почали захоплювати військові, адміністративні та цивільні об'єкти.

На території Криму та Севастополя 16 березня 2014 р. відбувся невизнаний більшістю країн світу «референдум» про статус півострова, за результатами якого Росія включила Крим до свого складу. Як відомо, подібне голосування суперечило українському законодавству. За російськими законами за таке опитування передбачено кримінальну відповідальність. Проте росіян такий «референдум» повністю задовольнив.

Ні Україна, ні Європейський Союз, ні США не визнали результатів голосування на «референдумі». Президент Росії В. Путін 18 березня оголосив про «приєднання» Криму до Росії незважаючи на те, що міжнародні організації визнали окупацію та анексію Криму незаконними й засудили дії Росії. Країни Заходу запровадили економічні санкції. Росія заперечує анексію півострова та називає це «відновленням історичної справедливості».

Верховна Рада України офіційно оголосила датою початку тимчасової рокупації Криму та Севастополя Росією 20 лютого 2014 р.

Генеральна Асамблея ООН схвалила резолюцію, що засуджує окупацію Росією українського Криму і її дії на захопленому півострові. Так само традиційно Росія висловила різку незгоду з позицією міжнародної спільноти.

Генеральна Асамблея ООН 7 грудня 2020 р. підтримала посилену резолюцію про проблему мілітаризації Росією окупованого нею українського Криму. Ініціатором проекту резолюції «Проблема мілітаризації Автономної Республіки Крим і міста Севастополя, а також частин Чорного і Азовського морів» стала Україна, а подали його спільно з нею ще 36 країн.

Як повідомив постійний представник України при ООН С. Кислиця, проти українського проекту резолюції проголосувало 17 країн на чолі з Росією, за ухвалення документа висловилися 63 країни, ще 62 – утрималися. Проти голосували Росія, Вірменія, Білорусь, Камбоджа, Китай, Куба, Північна Корея, Іран, Киргизстан, Лаос, М'янма, Нікарагуа, Сербія, Судан, Сирія, Венесуела, Зімбабве (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/oon-krum-rezoliucija/30990795.html>. 2020. 9.12).

За інформацією ЗМІ, резолюція, серед іншого, закликає Росію як державу-окупанта «негайно, повністю і без жодних умов вивести свої війська

з Криму й невідкладно припинити тимчасову окупацію території України», а також припинити переміщення озброєнь і військового персоналу на територію України та утриматися від протиправної військової діяльності в Криму й частинах Чорного та Азовського морів.

Як повідомило постійне представництво України в ООН, документ закликає держави – члени ООН і міжнародні організації «сприяти якнайшвидшому припиненню окупації Росією Криму».

Проте це ніяк не завадило Росії продовжувати нарощувати військовий потенціал в акваторії Чорного та Азовського морів. Як відомо, після поділу Чорноморського флоту колишнього СРСР на початок 1999 р. ЧФ РФ у Криму мав 20 тис. військовослужбовців, 50 бойових кораблів, 120 допоміжних суден, 430 од. бойової техніки й озброєння, 90 літаків і вертольотів на аеродромах «Кача» та «Гвардійське».

Росія з 2014 р. розпочала активне переозброєння Чорноморського флоту та мілітаризацію тимчасово окупованого Криму. До окупації Криму якісного оновлення не могло відбуватися у зв'язку з вимогою узгоджувати юридичні складові з Україною, тому перші нові кораблі та катери в доокупаційний період ішли до Новоросійської військово-морської бази. Утім 2014 р. усе кардинально змінив – Росія одразу почала направляти сучасну техніку та якісно підвищувати потенціал як берегових сил, так і надводного (підводного) флоту. Головні напрями посилення ЧФ РФ було направлено на три ключові складові – великі надводні кораблі для присутності в Середземному морі, дизельні підводні човни з крилатими ракетами та патрульно-протидиверсійні сили для захисту пунктів та місць базування кораблів і суден, а також патрулювання прибережних вод.

У серпні 2018 р. ЧМФ Росії оголосив про блокування акваторії Чорного моря від дельти Дунаю до мису Тарханкут.

За словами адмірала І. Воронченка, Росія продовжує вести політику в контексті анексії Чорноморського регіону. Кремль не відкидає імперських амбіцій, реалізуючи їх, зокрема, і через вплив на країни пострадянського простору. Усі факти свідчать, що РФ форсуватиме військові, оперативні й морські спроможності та нарощуватиме сили. Відбувається нарощення підводної складової, адже на озброєння Чорноморського флоту РФ надійшли шість субмарин типу «Варшав'янка», оснащені ракетами «Калібр». «Триває розбудова військової інфраструктури в окупованому Криму. Кримський півострів перетворений росіянами на потужну військово-морську базу, яка стала таким собі центром ваги, з якого відбувається проєкція сили на весь регіон і далі – на Близький Схід та Африканський континент», – зазначив І. Воронченко (URL: <https://armyinform.com.ua/2020/11/rosiyany-peretvoryly-krym-na-potuzhnu-vijskovo-morsku-bazu-z-yakoyi-vidbuvayetsya-proyekcziya-sily-na-ves-region-i-dali-na-blyzkyj-shid-i-afrykanskyj-kontynent>. 2020 27.11).

При цьому він наголосив, що останні заяви керівника російського ВМФ свідчать, що військові потужності лише нарощуватимуть. Ідеться про чотири корвети, чотири малі ракетні й шість патрульних кораблів, які будують для

Чорноморського флоту. Їхні класи говорять самі за себе. Патрульні кораблі – охорона морської економічної зони, корвети – контроль над суднохідними шляхами, а ракетні кораблі – безпосереднє нанесення бойового ураження в будь-якій точці нашого регіону. Варто згадати й про початок будівництва на суднобудівному заводі «Залив» у Керчі трьох вертольотоносців. «Усе це в поєднанні з гібридними методами ведення війни дає Росії можливість нарощувати напруженість в Азово-Чорноморському регіоні... На жаль, на мою думку, ми реагуємо вже на наслідки гібридних дій Росії. Уже маючи відповідний досвід, треба прогнозувати виникнення гібридних загроз і передбачати способи їх нейтралізації. До того ж використовуємо слабкі місця країни-агресора. А їх, повірте, більше ніж достатньо», – наголосив І. Воронченко.

Тим часом 15 військових кораблів Каспійської флотилії (КФЛ) Росії направлено з Каспійського до Чорного моря в межах «контрольної перевірки». Згідно з інформацією, поширеною російськими військовими, «15 кораблів КФЛ, у тому числі три артилерійські і вісім десантних катерів, а також судна забезпечення здійснюють міжфлотський перехід з Каспійського до Чорного моря» в рамках «здачі контрольної перевірки за зимовий період навчання» (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3226761-u-corne-more-na-navcanna-zahodat-15-vijskovih-korabliv-rf.html>. 2021. 13.04).

Російське керівництво зазначає, що все це відбувається в межах навчань. Російські ЗМІ повідомляють, що ця корабельно-катерна група братиме участь у масштабних навчаннях Чорноморського флоту Росії, на яких «моряки-каспійці відпрацьовуватимуть оборону Криму, здійснюватимуть протидію висадці морського й повітряного десантів на узбережжя».

Проте експерти мають іншу думку. Адже перекидати кораблі з Каспійського моря немає потреби, тим більше в межах оборонної стратегії, про яку говорять росіяни. Зокрема, артилерійські катери проєкту 1204 «Шмель» мають наступальний характер. Фактично такий катер – це «морська БМП для морського десанту», якщо брати аналог сухопутного озброєння.

Щодо інших катерів, які здійснили перехід з Каспію в Чорне й Азовське моря, то це десантні катери проєкту 21820 «Дюгонь» і 11770 «Серна». Це високошвидкісні десантні катери на повітряній каверні (принцип руху судна, коли під днище подається повітря й це знижує гідродинамічний супротив та осадку судна у воді). Подібні десантні катери призначені для висадки на необладнаний берег або зняття з нього бойової гусеничної, колісної та іншої військової техніки (до 45 т – «Серна», до 140 т – «Дюгонь»). Також ці катери призначені для дій з високою швидкістю й маневреністю передових підрозділів десанту з озброєнням (рота морської піхоти) (URL: <https://armyinform.com.ua/2021/04/zagroza-z-azovskogo-morya-abo-navishho-rosiya-perekydaye-desantni-katery-z-kaspiyu>. 2021. 15.04).

Як інформують ЗМІ, разом з десантними катерами до Криму «для участі в навчаннях з оборони» мають бути перекинуті й морські піхотинці,

які діють саме на цих катерах – бійці 177-го полку морської піхоти Каспійської флотилії ВМФ Росії. Полк було сформовано в м. Каспійськ кілька років тому на базі двох окремих батальйонів морської піхоти (727-го – база Астрахань і 414-го – база Каспійськ), яких Росія часто залучала для «врегулювання нерозв'язаних питань» у Дагестані й загалом на північному Кавказі.

Також повідомляється, що на окупованому росіянами півострові Крим є достатньо військ берегової оборони, які під час захисту позицій значно ефективніше діятимуть, ніж прибулі сюди «на підсилення оборони» морпіхи з Каспію і «псковські десантники», яких також перекинули в район Сімферополя.

При цьому Росія щодня нарощує свої військові сили в акваторії Чорного та Азовського морів. Як інформують ЗМІ, великі десантні кораблі «Александр Отраковський» та «Кондопога», які належать Північному флоту ВМФ РФ, направлено до Чорного моря.

Росія також перебазувала штурмовики Су-25СМЗ зі Ставропольського краю на аеродроми тимчасово окупованого Криму. Зазначається, що над акваторією Чорного моря відбудуться навчання з пусками ракет і бомбометанням. Там буде більше півсотні російських винищувачів, бомбардувальників і штурмовиків. Ідеться про винищувачі Су-27СМ і Су-30СМ, бомбардувальники Су-24М і Су-34 і штурмовики Су-25СМЗ (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/04/17/7290563>. 2021. 17.04).

Крім вищеназваних підрозділів, Росія перекидає в Крим ще деякі війська. Зокрема, Міноборони Росії заявило, що підрозділи 58-ї російської армії поїхали в окупований Крим, де братимуть участь у так званих навчаннях. Повідомляється, що частини 58-ї загальновійськової армії південного військового округу Росії, постійне місце дислокації якої Північний Кавказ, а штаб її розташований у Владикавказі, узяли участь у «виконанні навчально-бойових завдань». Зробили вони це на полігоні «Опук» в окупованому Криму.

Також відомо, що з 19 квітня до жовтня 2021 р. Росія закриває частини акваторій Чорного моря для військових кораблів і державних суден інших країн. Кремль також мотивує це рішення військовими навчаннями. У Міністерстві закордонних справ України назвали це порушенням суверенних прав нашої держави (URL: <https://lenta.ua/ua/rf-perekinula-do-krimu-armiyski-pidrozdzili-z-boyovim-dosvidom-na-shodi-ukrayini-i-v-pivdenniy-oseiyi-95321>. 2021. 16.04).

США також закликають російську сторону не створювати перешкод руху іноземних суден у Чорному морі. Про це заявив представник Пентагону Д. Кірбі. «Ми закликаємо Росію припинити створювати перешкоди для руху суден у цьому районі», – зазначив він на брифінгу, відповідаючи на запитання про ситуацію в Чорному морі. Крім того, Д. Кірбі вкотре закликав РФ «припинити нарощування сил поблизу кордону з Україною та на окупованих українських територіях».

Тим часом, як заявила представник місії США в ОБСЄ К. Австріан, Росія додатково перекинула в анексований Крим від 15 до 25 тис. своїх військових. «Росія перекинула 15–25 тис. військовослужбовців до Криму або ближче до кордонів України. До цього переліку входять піхота, танкові батальйони, вертольоти, засоби ППО... У Криму, за нашими оцінками, чисельність військовослужбовців Росії становить 31 тис. 500 осіб, а також розгорнуті сучасні системи протиповітряної оборони, такі як С-400, винищувачі й крилаті ракети берегової оборони», – підкреслила К. Австріан (URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4348005-rosiia-vidpravyla-do-krymu-sche-do-25-tysiach-viiskovykh-misiia-ssha-v-obsie>. 2021. 14.04).

Щоправда, у росіян на все це є пояснення. Вони звинувачують Україну в дестабілізації в Криму. Глава російського Радбезу побачив підготовку терактів на півострові українськими спецслужбами, не підтвердивши своїх слів доказами.

У свою чергу міністр оборони України А. Таран 10 квітня заявив, що справжніми цілями нарощування Росією військової присутності біля кордонів України можуть бути посилення тиску на Україну з метою примусу до поступок у переговорному процесі й демонстрація готовності до застосування збройної сили.

Варто зазначити, що в Криму, після його анексії Росією, відбуваються значні порушення прав людини, зокрема переслідування інакодумців, тортури, обмеження прав людини, захоплення власності громадян України тощо. Представники України щодо цього зверталися у Європейський суд з прав людини, який визнав, що Росія несе відповідальність за дотримання прав людини в українському Криму, бо здійснювала фактичний контроль над півостровом ще від 27 лютого 2014 р.

Як зазначив редактор «Європейської правди» С. Сидоренко, попереду розгляд української скарги по суті. ЄСПЛ відкрив для цього дорогу. Формулювання нинішнього проміжного рішення, поза сумнівом, дає надію, що фінальний документ також буде на нашу користь. «Одразу варто розвіяти завищені очікування: ЄСПЛ не здатний розвернути незаконну анексію окупованого росіянами півострова. Однак ухвалене рішення важливе не лише саме по собі. Воно закладає фундамент для дій інших міжнародних інституцій», – зазначив С. Сидоренко (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/01/14/7118527>. 2021. 14.01).

Як відомо, у 2014–2015 рр. уповноважені представники України повідомили суд у Страсбурзі про системні порушення Росією прав людини в окупованому Криму. Надалі вони доповнювали свою скаргу, передавали нові докази російських злочинів тощо, а в підсумку ці скарги були об'єднано в одну справу із 17 пунктів.

Україна стверджувала, що окупант поширив на Крим «адміністративну практику» (тобто системне застосування, без розслідування) таких порушень прав людини: а) насильницькі зникнення із вбивствами викрадених осіб; б) жорстоке поводження з людьми; в) незаконні затримання; г) протиправне

поширення законів РФ на Крим; г) незаконне автоматичне присвоєння громадянства РФ; д) напади на приватні оселі; е) переслідування та залякування релігійних лідерів, що не належать до РПЦ, напади на культові місця та конфіскація релігійного майна; є) придушення не російськомовних ЗМІ; ж) обмеження свободи зібрань та демонстрацій; з) експропріація майна; и) придушення україномовного навчання; і) обмеження свободи пересування між Кримом і материковою частиною України через створення лінії, яку РФ вважає державним кордоном; й) утиски кримських татар щодо свободи віросповідання та поваги до їхнього приватного життя; і) обмеження свободи пересування кримських татар; к) (системні) вбивства й розстріли; л) залякування іноземних журналістів і конфіскація їхнього майна; м) націоналізація майна українських військових.

За словами С. Сидоренка, Європейський суд відхилив скаргу України за трьома останніми пунктами, пояснивши: «Хоча Київ надав приклади і докази таких порушень, суд не має достатніх підстав говорити про їхню системність». Ці три пункти стосувалися одиничних епізодів на початку 2014 р., і треба визнати, що ЄСПЛ мав рацію, відхиливши їх. Між тим, за рештою 14 пунктами суд побачив підстави говорити про системні порушення з боку РФ та почав розгляд скарги по суті. І саме в цьому переліку є ті звинувачення на адресу Росії, які дають підставу стверджувати, що й фінальне рішення буде на нашу користь».

Проте жодні рішення міжнародних організацій не стримують дії окупантів. Зокрема, президент Росії В. Путін підписав указ, відповідно до якого більшість районів Криму було включено в перелік прикордонних територій, де іноземці не можуть володіти землею. З 20 березня іноземним громадянам, особам без громадянства та іноземним юридичним особам заборонено володіти землею в більшості районів Криму (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/03/20/7287282>. 2021. 20.03).

Подібні дії Росії засуджуються в цивілізованому світі. Як інформують ЗМІ, Євросоюз не визнає указу президента РФ В. Путіна про заборону негромадянам РФ володіти земельними ділянками в окупованому Криму. Про це заявила делегація ЄС при ОБСЄ під час засідання Постійної ради організації 25 березня. «Ми шкодуємо з приводу того, що 20 березня 2021 р. набрав чинності указ президента Росії про віднесення більшості територій незаконно анексованих Криму та Севастополя до списку прикордонних територій Російської Федерації, на яких негромадянам РФ забороняється володіти землею», – ідеться в заяві (URL: https://zaxid.net/yes_ne_viznaye_ukaz_putina_pro_zaboronu_inozemtsyam_voloditi_zemleyu_v_krimu_n1516383. 2021. 26.03).

Зазначається, що Європейський Союз не визнає цього указу, який є порушенням міжнародного гуманітарного права. «Цей указ та нав'язування російського громадянства є черговою спробою примусової інтеграції незаконно анексованого півострова до Росії», – заявили у ЄС.

У Євросоюзі вказали на те, що у 2020 р. підконтрольні РФ суди на окупованому півострові видали накази про депортацію щонайменше 105 громадян України на підставі того, що вони не мають російських паспортів. «Європейський Союз залишатиметься відданим повному впровадженню своєї політики невизнання, у тому числі шляхом обмежувальних заходів», – ідеться в заяві.

Тим часом у МЗС України заявляють, що після відновлення суверенітету України в Криму порушені права законних власників на земельні ділянки буде відновлено. «Заборона володіти землею в більшості районів Криму йде в руслі російської політики утисків, дискримінації та витіснення громадян України з тимчасово окупованого півострова. У найгірших традиціях своїх історичних попередників керівництво Росії фактично продовжує зросійщувати Крим. Указ президента РФ № 201 юридично нікчемний і не матиме правових наслідків для України. Після відновлення суверенітету нашої держави в Криму порушені права законних власників на земельні ділянки буде відновлено», – зазначили в МЗС (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/03/20/7287314>. 2021. 20.03).

Важливою проблемою для Криму залишається прісна вода. Сім років споживання водного ресурсу Криму йде з негативним балансом, тобто забирають більше, ніж природа може відновити. Це стосується і поверхневих, і підземних вод, які дуже взаємопов'язані. Адже поверхневі водойми – чи то водосховища, чи річки – живлять підземні води. У свою чергу, підземні дають початок кримським річкам і джерелам. У тяжких умовах опинилася кримська столиця. Графіки подачі води посилюються, якість води погіршується. Це відбувається на всій території Криму.

Тепер російська влада Криму заметушилася в пошуках розв'язання проблеми. Проте річ у тому, що одразу розв'язати цю проблему неможливо. Тут потрібний величезний комплекс робіт і заходів, який потребує не тільки колосальних ресурсів, а й чимало часу. І взагалі, є вагома думка, що без дніпровської води водну проблему Криму в повному обсязі не врегулювати.

Росія намагається перекласти відповідальність за ситуацію на півострові на Україну. Ще недавно в кримських ЗМІ зустрічалися такі заголовки: «Не прикоснемся к воде Киева, – Константинов», «Разговоры о днепровской воде в Крым – пустые дискуссии», «Вода из Днепра для крымчан будет отравлена», «Справимся и без Северо-Крымского канала» (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3124927-voda-v-krim-vihid-z-gumanitarnoi-katastrofi-ci-zanurenna-v-polon-okupacii.html>. 2020. 27.10).

Проте останнім часом дедалі більше заговорили про необхідність повернення дніпровської води до Криму. Поплічники російських окупантів в анексованому Криму навіть заявили про намір подати проти України судовий позов про компенсацію збитку, який нібито завдала півострову водна блокада. Ініціативу про судовий позов висловив 10 березня поплічник окупантів, самозваний «спікер Державної ради Криму» В. Константинов. Що не дивно «відстоювати» свою правоту поплічник збирається в російських

судах! Хоча погрожує потім піти і в міжнародні «Настане момент, коли ми зможемо пред'явити ці позови повною мірою. Це початок великої претензійної роботи, тому що слідом у нас енергетична блокада, транспортна блокада – це мільярди, які ми були змушені витратити та ще витратимо», – зауважив В. Константинов (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/11/novyna/polityka/rosiya-zibralasya-sudytytsya-ukrayinoyu-cherez-vidsutnist-vody-krymu>. 2021. 11.03).

Щоправда, як зазначив експерт Асоціації реінтеграції Криму О. Плотніков, окупанти не мають шансів виграти міжнародний суд. Є важливий аргумент, який, на думку юриста, не дає змоги Росії пред'явити претензії Україні в рамках міжнародного права – початкове невизнання РФ юрисдикції Криму як української території. За словами експерта, механізм вирішення спорів цілком конкретний – це арбітражний суд, куди Росія й може звернутися з позовом проти України. «Однак в арбітражі першим питанням буде: чий Крим. І жоден арбітражний суд не погодиться, що Крим – це Росія. Тому звернення Росії до арбітражного суду можливе, але результати цього звернення Росії сильно не сподобаються, починаючи з питання юрисдикції Криму», – вважає О. Плотніков (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3124927-voda-v-krim-vihid-z-humanitarnoi-katastrofi-ci-zanurennia-v-polon-okupacii.html>. 2020. 27.10).

Представники української влади зазначають, що готові відновити постачання води до Криму, але за умови деокупації півострова та повернення в Крим української влади. При цьому вони відкидають усі звинувачення окупантів на адресу України з приводу водної блокади. Зокрема, перша заступниця міністра закордонних справ України Е. Джебарева спростувала всі звинувачення на адресу України з боку Росії у водній блокаді Криму та наголосила на повній відповідальності РФ, як держави-окупанта, за водопостачання на півострові відповідно до міжнародного гуманітарного права. «Ми констатуємо, що впродовж цього року Російська Федерація зосередила всі зусилля на відновленні водопостачання з материкової частини України. Це питання окупанти виносять на всі можливі міжнародні майданчики, ініціюють відповідні звернення. Усе це – елементи гібридної війни», – підкреслила вона (URL: <https://helsinki.org.ua/articles/spochatku-deokupatsiya-potim-voda-pro-tse-zavyuly-ukrayinski-uryadovtsi-ta-pravozakhysnyky-pid-chas-mizhnarodnoyi-konferentsiyi-shchodo-vodnoyi-blokady-krym>. 2020. 23.10).

Тим часом, поки в Україні тривають дискусії про ступінь її причетності до водної проблеми Криму, Росія нарощує військовий контингент у Криму, що тільки посилює, зокрема, і водну проблему півострова. Імовірність того, що Росія намагатиметься розв'язати водну проблему силовими методами, тільки зростає.

Натомість Україна закликає врегульовувати всі проблеми дипломатичними методами й долучитися до цього інші країни світу. Зокрема, українська делегація в Парламентській асамблеї Ради Європи ініціювала

створення неформальної групи підтримки «Кримської платформи» та збирає прихильників цієї ідеї. Про це заявила голова постійної української делегації М. Мезенцева. «Ми підготували в рамках ПАРЄ заяву про створення неформальної групи щодо підтримки “Кримської платформи” на рівні делегатів ПАРЄ. І ми вже маємо підписи делегацій Туреччини, Польщі, Литви, Іспанії. Швеція, Франція, Норвегія виявили інтерес до ініціативи», – повідомила вона (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/04/12/7122025>. 2021. 12.04).

В експертному середовищі підтримують таку ідею і вважають, що «Кримська платформа» – це механізм взаємодії країн з метою нарощування зусиль для деокупації Криму й реінтеграції його в правове поле України. Як інформують ЗМІ, цю ідею в тій чи іншій формі вже підтримали США, Велика Британія, Туреччина, Словаччина, Польща, Латвія. До неї запрошено приєднатися Молдову, Чорногорію, Кіпр, Канаду, Румунію, країни – члени ОБСЄ, а також Росію, багато інших організацій і країн. Ідея обговорювалася та знайшла підтримку у Євросоюзі, Європарламенті, ПАРЄ. Міжнародний саміт щодо «Кримської платформи» відбудеться 23 серпня 2021 р.

На цьому наголошував й експерт оборони, перший голова Служби безпеки України, генерал армії України Є. Марчук. Він вважає, що саме серпень 2021 р. є оптимальним терміном проведення інавгураційного саміту «Кримська платформа», бо його потрібно дуже добре підготувати, а насправді не проведено ще й половини необхідної роботи.

Він бачить «Кримську платформу» як процес напрацювання форм і методів мирного повернення Криму в Україну, створення ситуації нетерпимості до агресії взагалі як методу досягнення своїх цілей. «На прикладі “Кримської платформи” світ має довести агресорові нинішньому, Росії, я маю на увазі, а також і потенційним агресорам взагалі на майбутнє, що консолідовані мирні способи захисту міжнародного права, територіальної цілісності держав, прав людини, прав народів сильніші й ефективніші, ніж силова агресія», – зазначив Є. Марчук (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/yevhen-marchuk-budapeshtskyi-memorandum-yaderna-zbroya-krymska-platforma/31074842.html> =. 2021. 29.01).

На його думку, в організації «Кримської платформи» потрібно досягти такого рівня, щоб навколо цієї ідеї згуртувати більшу частину світових правових сил і більшість впливових держав. Образно кажучи, за нами має бути явна більшість світу. Це реально, тому що більшість світу не сприймає агресію як форму взаємин. І тільки тоді Росія буде змушена змінити свою позицію, відмовитися від критики платформи, відмовитися від заперечення самої можливості обговорення статусу Криму, у такому випадку їй важко буде ухилитися від участі в дискусії і від виконання рішень майбутнього саміту.

Щоправда, Росія ще жодного разу не пішла на поступки в питанні Криму та заявляє, що це територія Росії – іншого бути не може. Чи готові

західні країни до жорсткіших санкцій, це теж невідомо. Вони поки що заявляють про «стурбованість» і не бажають дратувати В. Путіна.

В українській владі розуміють, що потрібно розраховувати на свої сили. Про це, зокрема, заявив командувач Об'єднаних сил Збройних сил України генерал-лейтенант С. Наєв. За його словами, українські Збройні сили у своєму військовому плануванні на випадок військового конфлікту з Росією не розраховують на пряму військову підтримку збройних сил союзних Україні іноземних держав. «Усі наші плани відпрацьовуються без залучення збройних сил союзників. У разі загострення ми розраховуємо на збільшення матеріально-технічної допомоги від союзників. Але сил ЗСУ абсолютно достатньо для виконання завдань», – наголосив С. Наєв (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/04/17/novyna/bezpeka/ukrayina-ne-rozrahovuue-vijska-soyuznykiv-razi-naradu-rosiyi-nayev>. 2021. 17.04).

Так само деякі політики вважають, що В. Путін не піде на жодні компроміси й намагатиметься виконати свої завдання силою. На їхнє переконання, Україна має бути готова дати відсіч. Керівництво України на чолі з Президентом намагається не допустити силового протистояння і врегулювати всі питання, зокрема й проблему Криму, виключно дипломатичними методами із залученням світового співтовариства.

О. Ворошилов, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Зустріч президентів Р. Ердогана і В. Зеленського: підтримка України й посилення співпраці

Президент України В. Зеленський 10 квітня 2021 р. здійснив робочий візит до Турецької Республіки.

Треба зазначити, що Президент України вже двічі відвідував Туреччину. Він зустрічався з президентом Р. Ердоганом в Анкарі в серпні 2019 р. та Стамбулі в жовтні 2020 р. Натомість лідер Туреччини відвідав з візитом Київ у лютому 2020 р.

Основною метою візиту В. Зеленського до Туреччини була участь у ІХ засіданні Стратегічної ради високого рівня. Цей механізм зустрічей на вищому рівні з участю президентів двох країн і розширених міністерських делегацій працює з 2012 р. Від кожної зі сторін беруть участь ті профільні міністри, у сфері відповідальності яких найбільш активно розвиваються двосторонні відносини. Це – міністри закордонних справ, оборони, економіки, представники оборонно-промислового комплексу, чиновники з Офісу Президента. Зустрічі в такому форматі відбуваються щороку.

Але в цьому році на традиційну зустріч, безумовно, наклали відбиток нарощування Росією військової присутності, стягування військ до кордонів України, продовження кризи з водою та правами людини в Криму, практично прямі погрози з боку офіційних російських осіб про можливе вторгнення в Україну.

Напередодні, 9 квітня, Р. Ердоган і президент Росії В. Путін провели телефонну розмову. Сайт Кремля після цього відзвітував, що під час бесіди В. Путін нарікав на «небезпечні провокаційні дії», які Україна нібито відновила останнім часом, а також на порушення нею Мінських домовленостей (URL: <https://hromadske.ua/posts/zelenskij-proviv-zustrich-z-erdoganom-u-stambuli-pro-sho-domovilisya>).

На зустрічі тет-а-тет президенти України й Туреччини обговорили ситуацію на Сході України, Кримську платформу та двостороннє співробітництво. «Я мав приємність віч-на-віч спілкуватися з президентом Р. Т. Ердоганом дві години, замість запланованої однієї. Пишаюся, що ми називаємо один одного другом», – наголосив В. Зеленський (URL: <https://rubryka.com/2021/04/10/zelenskyj-prokomentuvav-vizyt-do-turechchynu>).

Також за головування двох президентів відбулося IX засідання Стратегічної ради високого рівня між Україною та Турецькою Республікою. За його результатами було підписано спільну декларацію, у якій, зокрема, ідеться про активізацію зусиль з поглиблення співпраці у сферах економіки, торгівлі, туризму, безпеки, оборонної промисловості, науки, освіти та молоді. Окремим пунктом у декларації вказано координацію кроків, спрямованих на відновлення територіальної цілісності України у її міжнародно визнаних кордонах, зокрема на деокупацію Автономної Республіки Крим і Севастополя, а також територій у Донецькій та Луганській областях.

Також сторони задекларували підтримку створення Кримської платформи як нового формату для врегулювання питання незаконної та нелегітимної анексії Криму Російською Федерацією, пообіцяли посилити зусилля для покращення умов проживання кримських татар, які були змушені покинути свою батьківщину.

Серед інших пунктів декларації – підтримка мирного врегулювання на Донбасі; посилення співпраці у сфері боротьби з тероризмом, сепаратизмом та екстремізмом у всіх їх формах і проявах; посилення співпраці у сфері боротьби з проявами транснаціональної організованої злочинності, кіберзлочинності, нелегальної міграції, торгівлі наркотиками та прекурсорами, зброєю та людьми; домовленості про екстрадицію; підтримка Туреччиною вступу України до НАТО, зокрема підтримка отримання Україною ПДЧ тощо (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/04/10/novyna/polityka/zelenskyj-erdohan-ridpysaly-spilnu-deklaracziyu>).

Крім того, у присутності президентів України й Туреччини було підписано ряд двосторонніх документів. Зокрема, віцепрем'єр-міністр України, міністр з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій О. Резніков і міністр навколишнього середовища та містобудування Туреччини М. Курум підписали Рамкову угоду між урядом України й урядом Турецької Республіки про житлове будівництво для кримських татар, яка дасть змогу побудувати близько 500 квартир, зокрема для внутрішньо переміщених осіб.

Також міністр закордонних справ України Д. Кулеба й міністр молоді та спорту Туреччини М. Касапоглу підписали Програму співробітництва в галузі фізичної культури й спорту між Міністерством молоді та спорту України і Міністерством молоді та спорту Турецької Республіки на 2021–2022 рр. Вона покликана систематизувати та активізувати українсько-турецьку взаємодію в галузі культури та спорту, визначити спільні заходи й пріоритетні напрями співпраці між державами у 2021–2022 рр.

«Ми вважаємо, що поточна криза має бути вирішена на основі принципу цілісності України та міжнародного права мирними та дипломатичними засобами», – зазначив президент Туреччини Р. Ердоган 10 квітня на спільній пресконференції в Стамбулі з Президентом України В. Зеленським.

Турецький президент також укотре наголосив, що Анкара не визнає незаконної окупації Криму. «Ми ще раз підтвердили наше принципове рішення не визнавати окупації Криму», – зазначив Р. Ердоган.

Президент України В. Зеленський у свою чергу під час пресконференції заявив, що позиції офіційного Києва та Анкари щодо протидії загрозам у Чорноморському регіоні збігаються. «Ми докладно обговорили питання безпеки та спільної протидії викликам у Чорноморському регіоні. Необхідно зазначити, що бачення Києва та бачення Анкари збігаються як щодо самих загроз, так і щодо шляхів відповідного реагування на ці загрози», – зазначив В. Зеленський (URL: <https://www.dw.com/uk/zustrich-erdohana-ta-zelenskoho-pidtrymka-ukrainy-i-posylennia-spivpratsi/a-57158416>).

У свою чергу міністр закордонних справ України Д. Кулеба наголосив, що нинішній візит глави Української держави в Стамбул важливий як для розвитку стратегічного партнерства, так і для обговорення можливої підтримки на фоні загострення з боку Росії обстановки на Сході України та в Криму. «Дуже важливо, що візит відбувається на тлі загострення з боку Росії на Донбасі та в Криму. Це ще одна нагода звірити годинники з турецькими стратегічними партнерами та проговорити, якою може бути підтримка Туреччини в протидії російській агресії, адже Туреччина є непохитним партнером та другом України», – наголосив Д. Кулеба.

У контексті розвитку відносин між Україною та Туреччиною міністр вказав, що стратегічне партнерство між нашими державами не спрямовано проти інших країн. «Росії не вигідне стратегічне партнерство між Україною та Туреччиною, тому, звісно, вони намагаються в нього вклинитися. Стратегічне партнерство між нашими країнами не спрямоване проти когось. Його виключна мета – процвітання наших народів, українців і турків», – наголосив Д. Кулеба (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3225353-tureccina-e-nepohitnim-drugom-ukraini-kuleba.html>).

Навіть частина представників української опозиції називають візит української делегації до Туреччини вчасним – з урахуванням російської «гри м'язами» на кордонах України та на лінії фронту. Про це говорить, зокрема,

український дипломат, колишній міністр інфраструктури В. Омелян. «Візит Президента України до Туреччини, на відміну від пляжного відпочинку в Катарі, – вчасний і правильний. Про це свідчить істерика Росії і ...панічний дзвінок Путіна Ердогану. Це потрібно напередодні проходження військових кораблів США Босфором у Чорне море і вкрай важливо під час чергового етапу української війни за незалежність. У нас немає такого рівня взаємодії, як у Туреччини з Азербайджаном. Але в нас є Крим, який Росія нахабно вкрала в 2014 р. Анкара не менше Києва переживає за долю кримських татар», – пояснює експосадовець (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/турецький-гамбіт-зеленського-про-що-домовилися-київ-і-анкара/31197967.html>).

Водночас розраховувати на допомогу Р. Ердогана у вирішенні воєнних питань на Сході України це перебільшення його можливостей. Анкара може посперечатися з Москвою в питаннях, пов'язаних із Сирією, Лівією чи Південним Кавказом. Туреччина є потужною силою в Середземному морі, тоді як у Чорному має концентрацію флоту, нездатну конкурувати з Росією, наголошує науковий співробітник Національного інституту стратегічних досліджень М. Белесков. «Зараз на турецький напрямок, особливо за нинішньої влади, робиться велика ставка, але до того загострення, що ми маємо зараз, це не має стосунку. Росія з Туреччиною так цікаво взаємодіють... З одного боку, є точки напруження, з іншого боку, Путін називає Ердогана прикладом того, як треба взаємодіяти. Але вся ця гра відбувається поза нашим регіоном.

У нашому регіоні Туреччина ще не є, хоч і має амбіції, регіональною державою. Тому максимум, чого можна очікувати – це підтримка Кримської платформи. Це дітище діючої влади, це важливе для неї питання, і Ердоган тут може бути партнером», – вважає експерт (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/prezydent-ukrayiny-planuye-vidvidaty-turechchynu/31194559.html>).

Експерт-міжнародник і радниця Прем'єр-міністра Д. Шмигалья Є. Габер зазначила: «Те, що впадає в очі, і те, про що говорять усі учасники цих переговорів, – вони пройшли у дуже дружній і гостинній атмосфері. І той тон, який на сьогодні існує у двосторонніх відносинах, допомагає та сприяє створенню такої конструктивної атмосфери для ведення переговорів».

Вона наголосила, що саме «оборонка» і військово-технічна співпраця нині є локомотивом двосторонніх відносин. І це одне з пріоритетних питань, яке обговорювали, зокрема, і під час цього візиту. «Важливо, що ми не просто доповнюємо один одного, а посилюємо обороноздатність наших країн. І одночасно можемо отримати від цієї співпраці й економічні вигоди, якщо будемо виходити спільно на треті ринки».

Крім того, для Туреччини дуже важливо зберігати прагматичні відносини з усіма країнами регіону, у тому числі з РФ. Тому на якусь різке загострення у відносинах з Росією Анкара не готова. «Тому до фактичного перекриття проток справа навряд чи дійде, але як аргумент у дипломатичних

переговорах, безумовно, це лунатиме та матиме свій вплив», – вважає Є. Гарбер (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/04/13/7122075>).

Прокоментувала експерт і те, чому турецьке керівництво уникає згадувати РФ як агресора. Та і взагалі уникає більш чітких формулювань щодо ролі Росії в тому, що відбувається. «Це традиційна позиція Туреччини, – запевняє Є. Гарбер. – З 2014 р. у заявах турецького МЗС, президента, вищого керівництва ви практично ніде не побачите слово “агресія” поруч зі словом “Росія”. Позиція турецької сторони – ми за мир, мирне врегулювання ситуації на Донбасі, закликаємо сторони дотримуватися Мінських домовленостей тощо. При цьому Туреччина *завжди* підкреслює, що підтримує територіальну цілісність України в міжнародно визнаних кордонах, не визнає незаконною анексію Криму Російською Федерацією. У цьому позиція офіційної Анкари послідовна й незмінна. І це цінно. Ну, а відсутність прямих звинувачень Росії в агресії, неприєднання до санкцій проти неї – це вже особливості турецької дипломатії та геополітичних процесів» (URL: <https://telegraf.com.ua/mir/aziya/5629542-pochemu-erdogan-ne-nazyivaet-putina-agressorom.html>).

Відзначається також, що, вочевидь, питання постачання Україні БПЛА «Bayraktar» було в центрі уваги і цього візиту В. Зеленського до Стамбула. Інша річ, що в умовах гібридної війни з боку РФ інформація оборонного характеру перебуває під грифом «таємно» й не поширюється у вільному доступі. Досі незрозуміло, коли й де будуватимуть відповідний завод в Україні, скільки апаратів на замовлення Києва вже будують у ТР і скільки одиниць Bayraktar реально перебувають на озброєнні ЗСУ.

Як повідомив напередодні візиту В. Зеленського до Туреччини І. Копитін, народний депутат парламентської фракції «Слуга народу», у ТР уже збирають нову партію БПЛА для України. Разом з О. Миронюком, заступником міністра оборони, та О. Неїжпапою, командувачем Військово-Морських сил України, цей депутат відвідав авіабудівне підприємство «Baykar Defense» в Стамбулі, проінспектувавши перебіг виробництва БПЛА. «Разом з колегами ще раз переконалися, що турецька сторона неухильно дотримується своїх зобов'язань перед ЗСУ», – повідомив він. Щоправда, про яку саме кількість БПЛА йдеться, ніхто з учасників інспекції не пояснив (URL: <https://meest-online.com/ukraine/policy/zelenskyj-u-tr-chy-otrymaje-kyjiv-bilshe-bojovyh-droniv>).

Україна могла би посилити «кримський» аспект переговорів з Туреччиною, якби Банкова включила до своєї офіційної делегації представників Меджлісу кримськотатарського народу, вважають експерти. Зокрема, про це говорить український дипломат, колишній міністр інфраструктури В. Омелян. «Шкода, що Зеленський не здогадався включити в делегацію керівництво меджлісу, незважаючи на їхні партійні уподобання, адже йдеться про долю України. Перекоаний, особиста розповідь кримських татар про безчинства та дискримінацію, які коїть російська окупаційна влада

щодо них, як найкращі сини й дочки зникають і їх убивають, як цькують їхніх дітей у школах, як на могилах предків окупанти будують ковзанки – могла б істотно вплинути на перебіг переговорів. Не вірю, що турки залишили б своїх одновірців у біді і відмовили в повномасштабній допомозі Україні», – наголошує В. Омелян (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/турецький-гамбіт-зеленського-про-що-домовилися-київ-і-анкара/31197967.html>).

Водночас треба зауважити, що більшість експертів, які коментували припинення Москвою пасажирського авіасполучення з Туреччиною та рекомендації глави МЗС Росії С. Лаврова аналізувати «войовничі заяви» Києва, переконані, що Туреччина не приставатиме однозначно на бік України у її протистоянні з Росією. Дійсно, Анкара послідовно не визнає анексії Криму, президент Р. Ердоган має хороші стосунки з українським лідером В. Зеленським, однак Туреччина добре співпрацює також з РФ, і лише заради України Р. Ердоган не стане конфліктувати з В. Путіним.

Як зазначає експерт з міжнародної політики Українського інституту майбутнього І. Куса, у конфлікті України й РФ ескалація на Донбасі Туреччину не хвилює. Анкарі важливі три питання: Крим, кримські татари та безпека Чорного моря.

І. Куса вважає, що цей візит до Туреччини не пов'язаний з ескалацією навколо Донбасу. Це була звичайна робоча поїздка на ІХ засідання Стратегічної ради двох президентів. Так, безумовно, візитом скористалися, щоб медійно створити образ єдиного антиросійського фронту, який підтримує Україну.

Експерт вважає, що в конфлікті України й РФ Туреччина виступає винятково на своєму боці. Під час візиту В. Зеленського Р. Ердоган особливо підкреслював, що Анкара хоче «мирного вирішення» суперечок між Росією та Україною. «Здебільшого Туреччину Донбас не хвилює, їм важливі три питання: Крим, кримські татари та безпека Чорного моря. Під час візиту вони це чітко позначили. Конфронтація з Росією Туреччині не потрібна наразі, тому й до санкцій Заходу вони не поспішають долучатися» – зазначив І. Куса.

Загалом же сучасний стан українсько-турецьких відносин він оцінює добре: «Насправді з усіх напрямків турецький розвивається найдинамічніше й найстабільніше. На південному напрямку це й зовсім єдиний, де істотно розвивається партнерство, хоча й асиметрично замкнуте поки що в трьох галузях: ВПК, торгівля й інфраструктура» (URL: <https://gordonua.com/ukr/blogs/ilya-kusa/u-konflikti-ukrajini-i-rf-eskalatsija-na-donbasi-turechchinu-ne-hviljuje-ankari-vazhlivi-tri-pitannja-krim-krimski-tatari-ta-bezpeku-chornogo-morja-1548322.html>).

Стосовно позиції турецької сторони, то, як зауважив експерт українського Центру близькосхідних досліджень С. Данилов, у протистоянні між Росією й Україною Р. Ердоган послідовно відстоює одну сторону – свою. «Ердоган завжди на боці Ердогана. Він відстоює ті інтереси, які вважає

корисними для себе і своєї країни. Саме в такій послідовності. І в цьому випадку його інтереси, його бачення світу, його уявлення, що є вигідним стосовно анексії Криму, наприклад, збігається з тим, як це бачимо ми. І саме Ердоган своєю чіткою позицією завжди витримує цей курс. І цікаво, що така його позиція з підтримки територіальної цілісності України ніяк не суперечить його уявленням десь співробітничати з Росією, десь втілювати спільні проекти, десь озвучувати плани, а в окремих питаннях конфліктувати з Росією. І це все в Ердогана відбувається одночасно», – констатує С. Данилов (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/turechchyna-erdohan-rosiya-ukrayina/31202211.html>).

Як підкреслив глава МЗС Туреччини М. Чавушоглу, Анкара зберігає нейтралітет у конфлікті Москви та Києва. «Наші відносини як з Росією, так і з Україною прекрасні. Ми бажаємо для обох країн мирного врегулювання проблем. Позиція Туреччини чітка. Ми раді деескалації. Тому ми були б раді дипломатичним крокам», – зазначив М. Чавушоглу. За його словами, між Росією та Туреччиною є широка співпраця у сфері торгівлі, енергетики, інвестицій. «Ми не стаємо на бік котроїсь із країн. Наша позиція є чіткою, збалансованою та конструктивною», – заявив М. Чавушоглу (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/04/15/7122163>).

Міністр оборони Туреччини Х. Акар виступив із заявою стосовно ситуації на Сході України, відзначивши, що Туреччина стурбована загостренням нинішньої ситуації на Сході України, виступає за її мирне врегулювання на засадах міжнародного права, не визнає тимчасової окупації Кримського півострова, підтримує кримських татар. «Україна – наш стратегічний партнер. Ми дуже стурбовані їхнім майбутнім. Ми як держава задекларували свою зацікавленість щодо їхньої безпеки, мирного життя, територіальної цілісності. Ми заявили, що не визнаємо окупації Криму. Ми сказали, що нас дуже турбує існування кримських татар і їхнє майбутнє», – зазначив Х. Акар.

Міністр оборони наголосив, що Туреччина виступає за деескалацію ситуації на Сході України: «Як завжди, наголошуємо, ми виступаємо за зняття напруження між Росією та Україною, мирне врегулювання з повагою до територіальної цілісності (України. – Прим. авт.), у рамках міжнародного права» (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3227179-ministr-oboroni-tureccini-vistupiv-iz-zaavou-stosovno-situacii-na-shodi-ukraini.html>).

Натомість турецький політолог Т. Ісмаїл у коментарі «Радіо Свобода» підкреслив, що президент Р. Ердоган є одним з найбільш принципових політиків світу, який підтримує територіальну цілісність України. Рішення ж Росії призупинити на певний час пасажирське авіасполучення з Туреччиною дійсно може бути пов'язано з пандемією (у країні оголосили про запровадження «часткового локдауну»). Щоправда, Т. Ісмаїл не виключає політичної складової в діях Москви.

«Найімовірніше, авіасполучення призупинили через пандемію. Хоча я не виключаю іншого варіанта. Навіть якщо це рішення Росії пов'язано з

українською тематикою, це – невдале рішення. Чому? Тому що політика Туреччини стосовно України є ясною й незмінною: Туреччина постійно підтримує територіальну цілісність України та постійно це підтверджує. І призупинення Росією пасажирського авіасполучення не завдасть істотного удару по економіці Туреччини. Якщо і виникнуть унаслідок таких дій Москви проблеми, Туреччина зможе їх вирішити», – прогнозує Т. Ісмаїл (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/turechchyna-erdohan-rosiya-ukrayina/31202211.html>).

Треба зазначити, що рішення Росії терміново призупинити пасажирське авіасполучення з Туреччиною часто пов'язують з нещодавніми домовленостями президентів В. Зеленського та Р. Ердогана. Тим більше що ще напередодні російське МЗС намагалося «застерегти Туреччину від підживлення мілітаристичних настроїв України». Іншими словами, потенціал співпраці Києва та Анкари, особливо у військовій сфері, відверто непокоїть Москву.

Після новини про те, що Росія призупинила авіасполучення з Туреччиною до літа, експерти одноголосно заявили, що Москва образилася.

Російський правозахисник М. Фейгін заявив, що міністр закордонних справ Росії С. Лавров уже озвучив справжні мотиви Кремля. Він заявив у Єгипті, що Р. Ердогану не потрібно підтримувати мілітаристські напрями України, тобто передання зброї. М. Фейгін вважає, що нині Кремль реагує більш істерично, ніж раніше. Адже всім очевидний зв'язок між тим, що відбувається в Україні, візитами В. Зеленського та позицією Москви.

М. Фейгін переконаний, що РФ закрила авіасполучення з Туреччиною через допомогу Україні (URL: https://24tv.ua/chomu-rosiya-zakrila-aviaspoluchennya-turechchinoyu-garyachi-novini_n1600611).

Експертка Інституту демократії ім. П. Орлика Н. Беліцер зазначає, що формальний привід для тимчасового припинення авіасполучення виглядає цілком переконливо: у Туреччині дійсно надзвичайно напружена ситуація з поширенням COVID-19, і вона не покращується, незважаючи на жорсткі протиепідемічні заходи. Однак, з іншого боку, збіг у часі кількох подій навряд чи випадковий. «Згідно з повідомленнями з різних джерел, турецького лідера просили не пропускати американські есмінці до Чорного моря й не акцентувати на підтримці України, зокрема в питаннях Криму й Кримської платформи, а також не продавати Україні сучасної зброї. І якщо першу проблему було вирішено позитивно (для Росії) за ініціативи США, добитися поступливості Ердогана в питаннях взаємин з Україною Путіну не вдалося», – зазначила Н. Беліцер.

Вона додала, що, якщо брати до уваги висловлену Р. Ердоганом рішучу підтримку України, до того ж не тільки на рівні риторики, а і втілену в ряді конкретних домовленостей та підписаних документів, цей крок виглядає як помста за таку непоступливість, націлена на заподіяння в першу чергу економічної шкоди країні, бюджет якої й добробут громадян значною мірою залежать від туризму. Дійсно, на цей період – з 15 квітня до 1 червня – понад

0,5 млн росіян забронювали тури в Туреччину, вартість яких становила 32 млрд руб.

Російські політики, громадські діячі та пропагандисти, зокрема віцеспікер Ради Федерації К. Косачев, напряду пов'язували цей захід з необхідністю «покарати» державу, яка дозволяє собі відверто підтримувати Україну під час її фактичної війни з Росією та заявляти про незаконну анексію Криму. Більше того, «було сказано, що відмова від поїздок до Туреччини на користь “внутрішнього туризму” була б виявом “справжнього патріотизму” росіян», – пояснила Н. Беліцер.

Експертка зазначає, що, крім політичної складової, це рішення могло бути обумовлено й фінансово-економічними міркуваннями, тобто намаганнями залишити в Росії кошти, які мали бути витрачені за кордоном. Серед ключових курортних місцевостей, куди можуть бути спрямовані туристичні потоки, називають і тимчасово окупований Крим, курортний сезон у якому під загрозою зриву через критичну ситуацію з водопостачанням (URL: https://24tv.ua/chomu-rosiya-zakrila-aviaspoluchennya-turechchinoyu-garyachi-novini_n1600611).

Загалом можна зазначити, що від початку російської збройної агресії Анкара незмінно підтримує відновлення Україною територіальної цілісності та нині постачає Україні критично важливе озброєння. Саме тому експерти, навіть представники опозиції схвально оцінюють візит Президента В. Зеленського до Туреччини, який відбувся на тлі загострення на Донбасі та накопичення Росією військової сили поблизу українських кордонів і на окупованих територіях.

На цьому тлі зустріч В. Зеленського та Р. Ердогана є потужним сигналом для Кремля, що й підтвердила нервова реакція російської сторони. Водночас Туреччина намагається балансувати між Києвом і Москвою. Поки цей баланс залишається на користь України.

М. Закіров, заввідділу СІАЗ НБУВ

Візит Президента України В. Зеленського до Французької Республіки в оцінках спостерігачів і експертів

На минулому тижні відбувся робочий візит Президента України В. Зеленського до Французької Республіки. Як зауважують спостерігачі, зустріч президентів України і Франції відбулася в дуже непростий час. Зокрема, чимало було роздумів щодо можливості організації очної зустрічі в умовах пандемії, що триває. Проте складна й напружена міжнародна ситуація і виклики, що постали перед світовим товариством у зв'язку з посиленням напруження в Чорноморському басейні та поряд з кордонами України, зумовили неординарні рішення й схилили ваги на користь особистої зустрічі президентів України та Французької Республіки.

У рамках підготовки важливого візиту Президент України В. Зеленський дав розлоге інтерв'ю французькому виданню «Le Figaro», у якому підкреслив важливість більш рішучих кроків з боку європейських країн щодо визначення європейських і євроатлантичних перспектив нашої країни. «У мене завжди були хороші відносини з Е. Макроном, який підтримував мене під час президентських виборів. Але я вважаю, що європейська політика щодо України повинна бути на 100 % чіткою. Якщо ЄС і Е. Макрон дійсно вважають нас членом європейської сім'ї, вони повинні діяти відповідно. Пора перестати говорити й почати приймати рішення», – наголосив Президент України В. Зеленський (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2021/04/16/7122203>).

Президент України також нагадав про значення нашої країни для забезпечення сталого миру у Європі й тому величезному внеску, який Україна робить у досягнення стабільності та стримування амбіцій опонентів ЄС. «Безпека Європи залежить від безпеки України. Наша країна зазнала багато людських жертв. Ми не можемо залишатися в залі очікування ЄС і НАТО нескінченно. Україна давно заслужила вийти з нього. Прийшов час активізувати роботу, запросити нас приєднатися до ЄС і НАТО», – наголосив В. Зеленський.

Спостерігачі вже неодноразово відмічали, що Президент України, на відміну від попередніх політиків, значно більш наполегливий у своїх зверненнях до партнерів. Звертаючи увагу на таку незвичну для українських політиків риторику, деякі критики висловлювали зауваження, що це не зовсім дипломатично, або знову згадували про ніби то недостатню політичну досвідченість В. Зеленського тощо. Проте український виборець скоріше, вважає інакше, оскільки останні дані соціологічної групи «Рейтинг» свідчать, що діючий Президент має підтримку майже чверті виборців, що визначилися з кандидатом на виборах Президента, а найближчий суперник отримає майже вдвічі меншу кількість голосів. Тобто постійно обтічна риторика й позиція слухняних прохачів, на думку деяких спостерігачів, уже втрачає підтримку принаймні певної частини українського електорату, який прагне не лише чути про майбутні перспективи, а вже сьогодні хоче бачити реальні кроки назустріч. Тим більше що українські громадяни цілком справедливо вважають, що Україна вже за свій вибір заплатила та продовжує сплачувати найвищу ціну.

«Це не тільки було б справедливо, це також те, до чого закликають громадяни України. Франція – велика країна. Я сподіваюся, що вона підтримує ці прагнення. Якщо ми належимо до однієї сім'ї, ми повинні жити разом. Ми не можемо зустрічатися вічно, як вічні наречений і наречена, ми повинні узаконити наші стосунки, мати дітей, тобто, алегорично кажучи, передбачити спільне майбутнє», – резюмував глава держави (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2021/04/16/7122203>). Отже, враховуючи наведені вище цифри рейтингу, можна погодитися, що

В. Зеленський висловлює позицію вагової частини громадян України, яка потенційно здатна знов віддати йому перемогу на президентських перегонах.

На тлі поступового загострення геополітичного протистояння на Європейському континенті важливе значення візиту українського Президента до Франції підкреслювали і французькі ЗМІ. Зокрема, у статті, розміщеній у популярній регіональній газеті «Ouest-France», зазначалося: «Накопичення порохів бочок завжди збільшує ризик спалаху. Ситуація на Донбасі сприймається дуже серйозно». За словами авторів статті, «...м'яч перебуває на полі дипломатів і важливо, щоб він там залишився. Це єдина сфера, у якій європейці дійсно можуть чинити тиск. Україна з цієї точки зору є більше, ніж європейською проблемою, це справжнє випробування нового балансу сил» (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-56751411>).

Разом з тим експерти зазначають, що простого рішення ситуація вже не має. Конфлікт триває надто довго, більшість заходів дипломатичного характеру, які вже було застосовано до цього, на жаль, не спрацювали. Отже, у звичних рамках міждержавних відносин, що склалися в цивілізованому світі після Другої світової війни, західні політики поки що не можуть знайти ефективних інструментів. Так, видатний журналіст П. Хаскі на радіостанції «France Inter» висловив упевненість, що Захід підтримає Україну, хоча західні лідери «не знають, як забезпечити надійне стримування в очах В. Путіна». Якщо намір президента Росії полягає не стільки у вторгненні в Україну, скільки у випробуванні волі Заходу, останній «не може дозволити собі провалити це випробування», підкреслив П. Хаскі. Він додав, що Україна є «одним із тих фронтів, на якому встановлюється новий баланс сил у світі, який знову став жорстоким» (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-56751411>). Тобто світ змінився і, відповідно, цей змінений світ потребує нових підходів. І ось саме тут, на думку спостерігачів, і постає питання. Чи готовий Захід до вироблення і застосування цих нових підходів? Пряме запитання потребує прямої відповіді.

Візит Президента В. Зеленського до Парижу 16 квітня для обговорення погіршення ситуації з безпекою на Донбасі та ситуації щодо нарощування російських військових на кордоні з Україною не привів до прориву для Києва, пишуть французькі ЗМІ. Вони, схоже, погодилися, що ані президент Франції Е. Макрон, який особисто спілкувався з В. Зеленським, ні канцлерка Німеччини А. Меркель, яка долучилася до переговорів за допомогою відеоконференції, не зможуть вплинути на рішення Москви. Жоден із двох лідерів не готовий обіцяти Україні перспективу членства в НАТО, оскільки це явно розлютить Росію, зазначають у деяких газетах. Таким чином, візит В. Зеленського засвідчив, що Європа не готова до нового світового порядку, як підсумував один з коментаторів (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-56751411>).

Разом з тим, на думку експертів, очікувати швидких результатів у такій важкій справі годі. З одного боку, Україна історично має занадто велике

геополітичне значення, тому питання остаточного визначення її позиції у Європі та світі вирішити так складно. З іншого боку, Російська Федерація надпотужний економічний і військово-політичний гравець, з яким змушені рахуватися всі учасники процесу, незважаючи на власні плани, розрахунки чи амбіції.

«Німеччина та Франція перебувають у делікатній ситуації. Їхня робота як посередника в нормандському процесі послаблена, м'яко кажучи, порушеннями режиму припинення вогню та мобілізацією російських військ на кордоні... Берлін і Париж хочуть зберегти добрі відносини з Росією, яку вважають необхідним партнером у великих питаннях міжнародного порядку денного», – пишуть автори щоденника «Le Figaro» (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-56751411>).

Проте, як зазначають спостерігачі, політика постійних обіцянок на тлі конфлікту всередині Європи, що триває у гарячій фазі вже сьомий рік, скоріше, себе вичерпує. Певною мірою зазначене знаходить відображення в зміні в риторичі суб'єктів переговорів, у пропозиціях, які висувують партнери щодо залучення нових учасників, тощо. «Одного дня НАТО має роз'яснити свої наміри щодо Києва. Хоча політика умиротворення, яку проводять Париж і Берлін, розбивається об стіни Кремля, заспокійливі заяви Генерального секретаря НАТО Є. Столтенберга, який сказав, що Альянс підтримує Україну в цей складний час, у Києві вже не вважають достатніми. В умовах невизначеності Україна може вирішити звернутися до інших партнерів для двостороннього співробітництва: Туреччини та США», – підсумовують автори статті в правоцентристському французькому щоденнику «Le Figaro» (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-56751411>).

Саме про цю обставину йдеться в статті, що побачила світ у французькому виданні лівого спрямування «Liberation». Причому автори звертають увагу на те, що зміна пріоритетів уже відбулася й на арену виходять нові актори з новими підходами. «Поки Париж і Берлін намагаються відновити переговори у нормандському форматі, гра ведеться переважно у Вашингтоні – це єдиний співрозмовник, у якому зацікавлений Кремль... Новий президент США хоче відійти від терпимості свого попередника й обирає жорсткіший тон», – наголошується у статті видання «Liberation» (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-56751411>).

У свою чергу Російська Федерація продовжує демонструвати не абияку рішучість у своїх діях, чим істотно впливає на перебіг переговорів навіть не будучи представленою на них фізично. Зокрема, лівоцентристська Le Monde зауважує, що вже під час переговорів, поки А. Меркель, Е. Макрон і В. Зеленський обговорювали «і без того дуже напружену ситуацію на російсько-українському кордоні», Кремль «додав напруження», оголосивши про плани обмежити доступ до Чорного моря й Керченської протоки протягом більшої частини наступних шести місяців через військові навчання (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-56751411>).

Отже, на цьому тлі важливість особистих контактів на вищому рівні неможливо переоцінити. Про складність, напруженість і серйозність обговорення свідчить той факт, що, попри зазвичай жорсткий і заздалегідь узгоджений регламент таких візитів, президентам України та Франції довелося під час зустрічі змінювати розклад переговорів. За повідомленням «Європейської правди», особисті переговори В. Зеленського та Е. Макрона затягнулися настільки, що від одного з форматів зустрічі довелося відмовитися. Про це видання поінформувало джерело в українській делегації. «Зустріч В. Зеленського з Е. Макроном тет-а-тет тривала понад півтори години. Президенти навіть проігнорували перемовини в розширеному колі» (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/04/16/7290495>).

Президент України В. Зеленський на підтвердження своїх прагнень щодо початку втілення практичних кроків щодо європейського майбутнього України запропонував президенту Франції Е. Макрону підписати декларацію про підтримку прийняття України до складу Європейського Союзу. Про це він повідомив на брифінгу за підсумками його переговорів з президентом Франції в Парижі. «Скажу вам відверто, що кілька країн вже підписали цю декларацію. Є країни, які знайомляться нині з цим документом. Я запропонував Франції також підтримати Україну. Думаю, президент Макрон ознайомиться із цією декларацією і дасть свою відповідь», – повідомив В. Зеленський. Він також нагадав, що декларацію про підтримку вступу України в ЄС уже підписали кілька держав Євросоюзу (URL: <https://www.dw.com/ru/zelenskiy-predlozhit-makronu-podpisat-deklaratsiyu-o-vstuplenii-ukrainy-v-es/a-57233654>).

Треба пригадати, що, за інформацією відкритих джерел, офіційне зобов'язання підтримати європейське прагнення України взяла на себе Литва. Зокрема, за підсумками візиту президента Литовської Республіки Г. Науседа 18 березня 2021 р. було підписано спільну декларацію, у якій визнавалося право України подати заявку на членство у ЄС відповідно до ст. 49 Договору про Європейський Союз, та зазначалося, що Литва має намір докладати зусилля для прийняття України до складу Євросоюзу.

Враховуючи винятковість геополітичної ситуації, що склалася останнім часом у Чорноморському басейні та на кордонах України, цілком виправданим став чималий інтерес до переговорів у Парижі з боку істеблішменту, експертного середовища й ЗМІ. У вітчизняному інформаційному просторі знов почали лунати згадки про червоні лінії, які з легкої руки окремих політиків стали перманентно супроводжувати майже всі закордонні візити та переговори нинішньої владної команди.

З відповідним коментарем виступив керівник Офісу Президента України А. Єрмак. «Ніякі пропозиції, які би виходили за рамки інтересів України, навіть не звучали. Звучала спільна позиція України, Франції, Німеччини щодо продовження перемовин у нормандському форматі... У нас є принципова позиція, у нас є позиція в перемовинах у Мінську і в нормандському форматі, тому пропонувати Україні щось, що виходить за

рамки наших інтересів, думаю, справжні друзі навіть не будуть пробувати», – підкреслив керівник Офісу Президента. А. Єрмак зазначив, що безпосередньо факт зустрічі президентів України і Франції вже є підтвердженням підтримки України (URL: <https://uainfo.org/blognews/1618641957-ermak-pro-vizit-zelenskogo-v-parizh-niyakih-propozitsiy-.html>).

Особливу та цілком виправдану увагу спостерігачів викликав незвичний для таких зустрічей формат підсумкового спілкування з пресою. Зазвичай сторони переговорів після завершення зустрічі виходять на спільну пресконференцію, де озвучують основні теми обговорення й деякі основні результати. Політолог Д. Васильєв зазначив, що факт одноосібного брифінгу Президента В. Зеленського на території Е. Макрона свідчить про довіру до українського Президента та підтверджує спільність позицій. Разом з тим відмова президента Франції робити критичні заяви особисто свідчить про небажання занадто дратувати президента Російської Федерації В. Путіна (URL: <https://suspilne.media/123695-domovitisa-domovlatisa-vazlivise-niz-pro-sos-domovitisa-politolog-pro-normandiu>). Певною мірою зазначена оцінка ситуації з незвичним форматом брифінгу перегукується з наведеними вище оцінками французьких видань, які підкреслюють, що Франція і європейські країни в цілому намагаються уникнути занадто жорсткої конфронтації з потужним опонентом, який, до речі, залишається важливим економічним партнером ЄС.

Водночас, на думку політолога Д. Васильєва, Президент В. Зеленський дуже чітко та об'єктивно розуміє, що його особисті бажання вирішувати українські питання та безпосередньо зовнішня агресія Російської Федерації на Донбасі – це не тільки питання України, а й питання Європи та геополітичної стабільності. Україна бореться не тільки за себе, а й за всю Європу та за її цінності. І саме тому Україна із цих переговорів має виходити із сильної позиції не того, хто просить, а того, хто пропонує зберегти мир і стабільність на пан'європейському континенті та в демократичному світі. Україна має забути про свою україноцентричність і виступати європейськоцентрично. І саме в цьому буде сильна позиція та перспектива на формування й підсилення західної коаліції, яка має боротися із зовнішнім агресором, який розбиває всі цінності демократичного світу (URL: <https://suspilne.media/123695-domovitisa-domovlatisa-vazlivise-niz-pro-sos-domovitisa-politolog-pro-normandiu>). Треба підкреслити, що спостерігачі вже вказували саме на цю риторику у виступах Президента В. Зеленського і його зверненнях до лідерів інших країн. Він дедалі більш переконливо нагадує, що українське питання від початку виходило за рамки локальної проблеми й завжди мало саме пан'європейський характер світоглядного протистояння.

У свою чергу політолог, директор Інституту світової політики Є. Магда назвав візит В. Зеленського до Парижу «необхідним», оскільки учасники «нормандської четвірки» Е. Макрон та А. Меркель провели телефонні бесіди з В. Путіним, але не поспілкувалися з В. Зеленським хоча б телефоном. Він нагадав, що Е. Макрон й А. Меркель є учасниками «нормандської четвірки»,

і висловив нерозуміння, чому вони раніше обидва провели телефонні бесіди з В. Путіним, але не поспілкувалися із В. Зеленським хоча б телефоном (URL: <https://ua.news/ua/vyzyt-zelenskogo-v-paryzh-ne-povlyual-na-ugrozu-vtorzhenyua-rf>). У цьому контексті можна зауважити, що ймовірно саме такий порядок переговорів було передбачено. Партнери висловили свої позиції, вислухали опонентів і таким чином отримали базу для ведення подальших розмов у нових умовах, що склалися в регіоні. Якщо не вдалося зібрати повноцінного засідання «нормандської четвірки», її провели в такому форматі, а відтак хтось мав бути першим на зустрічі з лідерами Франції і ФРН, а хтось другим. Будувати різні складні логічні конструкції, чому саме так склалося, особливого сенсу немає.

Водночас політолог зазначає, що Україні треба покладатися на власні сили й не мати зайвих ілюзій з приводу підтримки колективного Заходу. «Я думаю, що, скоріше за все, Путін має власний план дій, де передбачена ескалація та все інше. Однак я не впевнений, що зміст цього плану відомий його західним контрагентам. Прагнення Макрона зіграти роль “човникового дипломата” та поспілкуватися з Зеленським, а потім із Путіним зрозуміле. Однак у мене великі сумніви, що це реально змінить ситуацію в кращий для України бік і матиме відповідний успіх» (URL: <https://ua.news/ua/vyzyt-zelenskogo-v-paryzh-ne-povlyual-na-ugrozu-vtorzhenyua-rf>).

Тим не менше, не зважаючи на дещо скептичні оцінки деяких спостерігачів, лідери провідних європейських країн послідовно висловлюють свою підтримку, що певною мірою сприяє посиленню позицій України на переговорах. Так, за повідомленнями ЗМІ, після зустрічі з В. Зеленським 18 квітня Е. Макрон в інтерв'ю CBS заявив, що Захід не допустить нових військових дій на території України. Він наголосив, що Франція підтримає санкції проти РФ у разі її військового вторгнення в Україну, і додав, що світ має чітко визначити «червоні лінії» у відносинах з Росією. Також Е. Макрон найближчим часом проведе переговори з В. Путіним щодо ситуації в Україні (URL: <https://ua.news/ua/vyzyt-zelenskogo-v-paryzh-ne-povlyual-na-ugrozu-vtorzhenyua-rf>).

У відповідь на критику щодо доречності закликів підписання декларації про вступ України до ЄС і НАТО, розлогих інтерв'ю або наполегливих звернень треба згадати, що вода точить камінь не силою, а частим падінням. Усі ці заходи також не будуть зайвими і відіграють свою роль у сукупності з відповідними реформами, які хоча можливо, здається, і повільно, але все ж таки відбуваються. У цілому реакція інформаційного простору на візит Президента України В. Зеленського до Французької Республіки цілком прогнозована. В умовах, що слалися сьогодні у світі, очікувати швидких рішень не доводиться. Геополітичні перегони розгортаються за певними сценаріями, основні гравці шукають найбільш вигідні умови й намагаються мінімізувати ризики.

**Тіньовий ринок тютюнових виробів:
контрафактне виробництво і контрабанда**

(Закінчення. Початок у № 6)

2. Контрабанда тютюнових виробів у європейському контексті

Фахівці визначають контрабанду тютюнових виробів як їх незаконне переміщення або перевезення від однієї податкової юрисдикції до іншої без сплати відповідних податків або з порушенням законів, що забороняють їх ввезення або експорт. Контрабандні потоки – украй важлива мережа комунікацій, що забезпечує функціонування тіньового ринку тютюнових виробів у Європі в цілому і в Україні зокрема. Адже ці, нерідко доволі потужні, потоки врешті-решт з'єднують виробника тютюнових товарів з їх кінцевим споживачем. Водночас контрабанда тютюнових виробів надзвичайно різноманітна за складом її учасників та способами реалізації. У зв'язку із цим іноді навіть постає питання, чи будь-яке, так би мовити, неофіційне транскордонне переміщення тютюнових виробів юридично можна вважати контрабандою. Хоча такі неофіційні транскордонні переміщення тютюнових виробів можуть істотно впливати на функціонування тих чи тих локальних ринків. Тому саме контрабанді тютюнових виробів європейські фахівці приділяють вельми багато уваги при аналізі тіньового ринку цих виробів.

При цьому треба звернути увагу на специфіку відображення контрабанди тютюнових виробів в інформаційному просторі України та інших держав. Вона полягає в поширенні ЗМІ відносно великої кількості повідомлень про окремі випадки контрабанди сигарет і водночас у дефіциті в інформаційному просторі узагальнюючих й аналітичних повідомлень із цієї проблематики. Тому для отримання об'єктивного уявлення про сучасний стан і тенденції розвитку контрабанди тютюнових виробів в Україні та інших державах Європи робота над аналітичними звітами про розвиток контрабанди сигарет у 2006–2019 рр. поєднувалася з аналізом повідомлень ЗМІ за більш пізній період аж до сьогодення.

У дослідженні, уже згаданого раніше, Спільного центру з дослідження міжнародної злочинності «Transcrime» зазначається, що незаконна торгівля сигаретами є глобальним і складним видом злочинності. У країнах – членах Європейського Союзу щорічно споживається 40 млрд нелегальних сигарет, що походять із 128 країн на п'яти континентах. Крім того, 14,7 млрд нелегальних сигарет, що також щорічно споживаються у ЄС, експертам не вдалося ідентифікувати за країною походження. Більша частина нелегальних сигарети походять з країн, що не є членами ЄС. У цих країнах

ціни на сигарети низькі та водночас є слабкі сторони в роботі правоохоронних органів і системи контролю та регулювання економіки. Результати аналізу незаконної торгівлі тютюновою продукцією у Європі та за її межами засвідчили важливість комплексного підходу, при якому одночасно розглядається попит, пропозиція та розповсюдження нелегальних сигарет у кількох країнах. Тому, на думку експертів з Transcrime, лише поєднання місцевого та макрорегіонального підходів надає можливість визначити основні фактори функціонування транснаціональних незаконних потоків сигарет і формувати ефективну політику їх стримування.

Для адекватного уявлення про ситуацію на тіньовому ринку тютюнових виробів у ЄС і функціонування контрабандних потоків у цьому макрорегіоні світу варто звернути увагу на структуру споживання нелегальних сигарет за джерелами їх походження. Зокрема, на так звану справжню контрабанду припадає 2/3 обсягу споживання нелегальних сигарет у ЄС. Причому країна походження 16 % контрабандних сигарет невідома. Ще 28 % спожитих у ЄС нелегальних сигарет становили так звані «незаконні / нелегальні білі сигарети». (До цієї категорії фахівці з тіньової економіки зараховують сигарети, що виготовлені легально в певній країні, але призначені для контрабанди в інші країни, де вони, як правило, мають обмежене поширення або взагалі відсутні на легальному ринку. Податки з їх обігу в країні виробництва зазвичай платять, а в країні призначення їх імпорт завжди незаконний і проходить без сплати відповідних податків). І лише близько 6 % спожитих у ЄС нелегальних сигарет становили вироблені тут контрафактні товари, тобто підробки.

Наведені дані свідчать про визначальну роль контрабандних поставок у широкому розумінні цього поняття, тобто включаючи й «нелегальні білі» сигарети, у функціонуванні тіньового ринку тютюнових виробів у ЄС. До речі, відносно незначна роль місцевого контрафактного виробництва на цьому ринку відображається в значно меншій кількості повідомлень про викриття підпільних виробництв сигарет у межах ЄС, порівняно з повідомленнями про контрабанду сигарет у цьому регіоні.

Як стверджується у звіті Спільного центру «Transcrime», «більшість нелегальних сигарет, що споживаються у ЄС, походять з країн, що не входять до ЄС. Більше 20 % таких сигарет походять із східноєвропейських країн (переважно Україна та Білорусь). Майже 40 % походять з інших регіонів, переважно Середнього Схід (Об'єднані Арабські Емірати) та Північна Африка (Алжир)».

При цьому фахівці зазначеного Спільного центру виділяють три основні шляхи поставок нелегальних сигарет на європейські ринки, кожен з яких поєднує в собі ряд менш потужних контрабандних маршрутів, а саме: північно-східний; розширений балканський та магрибський шляхи. Зокрема, північно-східний шлях охоплює нелегальні потоки сигарет, що походять зі східноєвропейських країн за межами Євросоюзу (тобто з Білорусі, Молдови, Росії та України) і дістаються країн ЄС. Східноєвропейські країни,

зазначається у звіті Transcrime, станом на 2017 р. продовжували залишатися ключовими країнами походження незаконних сигарет, які споживаються у ЄС. При цьому зазначається, що більш як кожна четверта з незаконних сигарет, походження яких відоме, що споживаються у ЄС, відстежуються вздовж цього північно-східного шляху. Це – понад 10 млрд сигарет на рік, що контрабандою потрапляють до країн – членів ЄС.

Щоправда, треба наголосити, що зазначені вище три основні шляхи поставок нелегальних сигарет на європейські ринки певною мірою між собою перекриваються за рахунок часткового спрямування на інший шлях деяких менш потужних контрабандних маршрутів. Деякі відповідні приклади буде подано нижче.

Водночас у звіті Спільного центру «Transcrime» наголошується, що обсяги контрабанди сигарет, що пересуваються північно-східним шляхом зменшилася майже на 50 % з 2008–2012 рр. по 2017 р. Це скорочення відбулося в основному за рахунок: збільшення ціни сигарет у країнах поза ЄС (наприклад, у Росії та Україні), що зменшує стимули до контрабанди сигарет із цих країн; підвищення ефективності контролю за переміщенням вантажів на зовнішніх кордонах ЄС (наприклад, у Польщі); конкуренції з потоками незаконних сигарет з інших регіонів світу (наприклад, Близького Сходу).

При цьому, вважають італійські експерти, Росія втратила роль ключової країни походження контрабандних сигарет і стала одним із ключових напрямків їх отримання. Адже споживання незаконних сигарет у Росії зросло у 10 разів із 2008–2012 рр. по 2017 р. через збільшення акцизів на сигарети в цій країні. Нестача стримуючого законодавства про незаконну торгівлю в Росії та інших країнах Євразійської економічної співпраці (ЄАЕС) та можливість вільного переміщення товарів між державами – членами ЄАЕС імовірно сприяли цьому підйому споживання незаконних сигарет у Росії. Тому зазначені експерти відносять Росію до зростаючого чорного ринку тютюнових виробів. На цьому питанні ми дещо детальніше зупинимося далі.

Водночас Білорусь та Україна, на їхню думку, є основними країнами походження нелегальних сигарет, що рухаються північно-східним шляхом. Ключовими ж точками входу таких сигарет у ЄС є Польща, Словаччина та країни Балтії. Основними країнами їх призначення у ЄС є Німеччина, Велика Британія, Франція, країни Скандинавії та Італія. При цьому сигарети, що походять з країн – членів ЄС (переважно Польщі та Чехії), пов'язані з іншими державами – членами ЄС, де сигарети дорожчі, також надходять зі Сходу на Захід. За інформацією експертів Спільного центру «Transcrime» близько половини нелегальних сигарет, що протікають північно-східним шляхом, є незаконними білими; друга половина – типові контрабандні сигарети. Незаконні білі сигарети переважно переправляються до країн східної частини ЄС; типові контрабандні сигарети в основному спрямовуються до країн півночі та заходу ЄС.

До того ж, згідно з експертною оцінкою, загальний обсяг контрабанди сигарет північно-східним шляхом у період з 2008 до 2017 р. зменшився приблизно вдвічі: з близько 19 млрд нелегальних сигарет у 2008–2012 рр. (у середньому на рік) до 10 млрд нелегальних сигарет у 2017 р. Причому динаміка цих змін була різною як за вектором своєї спрямованості, так і за відносною величиною в різних східноєвропейських з-за меж Євросоюзу. Так, протягом зазначеного періоду обсяги контрабанди сигарет північно-східним шляхом до ЄС з Молдови зменшилися приблизно на 1/3 (з 2,2 млрд шт. до 1,5 млрд шт.), з України – майже вдвічі (з 9,8 млрд шт. до 5,0 млрд шт.), а з Росії обсяги контрабанди до ЄС зменшилися більше ніж у 6 разів (з 5,6 млрд шт. до 0,9 млрд шт.). Тоді як контрабандні поставки сигарет до ЄС з Білорусі протягом зазначеного періоду зросли у 2,8 раза (з 3,1 млрд шт. до 8,8 млрд шт.).

Як наголошують згадані вище експерти, у міжнародній мережі контрабандних поставок тютюнових виробів певна країна може одночасно бути і початковим пунктом маршруту нелегальних поставок сигарет до країн – членів ЄС, і країною-транзитером у мережі таких поставок. Нелегальні сигарети надходять з конкретного пункту походження до певного пункту призначення різними численними шляхами. Майже всі країни виступають як джерела та/або транзитні шляхи для сусідніх країн. Великі нелегальні потоки сигарет переміщуються в межах ЄС, а також між ЄС та іншими країнами як суходолом, так і морем. Зокрема, у результаті таких процесів з Польщі до Німеччини нелегально надходить близько 7,2 млрд сигарет, з Чехії до Німеччини – близько 6,4 млрд сигарет, а з Болгарії у Туреччину – близько 5,3 млрд.

На думку експертів Спільного центру «Transcrime», Україна поєднує функції початкового пункту нелегальних поставок і країни-транзитера в процесі функціонування північно-східного шляху поставок нелегальних тютюнових виробів до ЄС. Вони вважали, наприклад, що у 2017 р. через територію України транзитом проходять нелегальні поставки тютюнових виробів до ЄС з ряду країн. Загалом до України спрямовувалося 10 маршрутів контрабанди з 99 країн світу із сукупним обсягом поставок 5,2 млрд сигарет, а на виході з території України кількість маршрутів їх контрабанди сягала 15 із сукупним обсягом поставок 10 млрд сигарет.

Найбільшим постачальником нелегальних сигарет до України, за оцінкою згаданих вище експертів, у 2017 р. була Білорусь. Щоправда, значна частина цього потоку йшла транзитом територією Росії. Тому й безпосередній потік контрабандних сигарет в Україну з Росії був найбільший порівняно з потоками контрабандних сигарет з інших країн і сягнув у 2017 р. 1,8 млрд шт., або 34 % від сукупного обсягу контрабанди сигарет, що надходила в Україну.

З іншого боку, згідно з експертною оцінкою, найбільшим отримувачем контрабандних тютюнових виробів з території України є Польща, куди в 2017 р. спрямовувалося 2,9 млрд нелегальних сигарет, або 29 % від

сукупного обсягу контрабанди сигарет, що виходили з України. У цей же період з України до Словаччини надходило 2,1 млрд нелегальних сигарет і до Росії – 1,6 млрд нелегальних сигарет. Загалом, як зазначалося вище, сукупний обсяг поставок нелегальних сигарет за кордон з території України у 2017 р. сягав 10 млрд шт. Причому значна частина цієї контрабанди йшла через Україну транзитом. Хоча визначити частку такого транзиту вельми складно. Судячи з показників, які наводяться у звіті Спільного центру «Transcrime», частка такого транзиту в сукупному контрабандному потоці сигарет з України до ЄС може коливатися в межах 52–65 %. Хоча не виключено, що частка такого транзиту може бути ще більшою. На вірогідності цього ми зупинимося далі.

Основними ж країнами призначення незаконних українських сигарет, тобто їх споживачами, на думку експертів, є Польща (1,4 млрд шт.), Велика Британія (0,9 млрд шт.), Італія, Румунія та Франція (близько 0,5 млрд шт. до кожної). Щоправда, метод розрахунку обсягу споживання незаконних українських сигарет не оприлюднено.

Водночас, звертаючи увагу на скороченні в 2012–2017 рр. обсягів контрабанди тютюнових виробів з території України, автори звіту центру «Transcrime» окремо зупиняються на технічних причинах скорочення обсягів контрабанди сигарет з України до Польщі. Зокрема, встановлення рентгенівських сканерів та сигаретних детекторів вздовж українсько-польського кордону привело до зменшення потоку контрабандних сигарет з України до Польщі з майже 6 млрд шт. у 2008–2012 рр. (середньорічне значення) до 2,9 млрд шт. у 2017 р. Причому останніми роками в польських ЗМІ почали з'являтися повідомлення, що ця держава найкраще справляється з підробками та контрабандою сигарет серед країн Заходу. Наприклад, повідомлялося, що у 2017 р. з Білорусі до Польщі було ввезено понад 1,5 млрд шт. сигарет, а у 2018 р. – на 0,5 млрд менше. З України за ці роки обсяги контрабанди сигарет зменшилися майже наполовину – до 860 млн шт.

Утім, на думку експертів Спільного центру «Transcrime», Україна все ще є ключовою точкою в торгівлі сигаретами північно-східним шляхом з таких причин: а) близькість до ринків ЄС, де сигарети дорожчі; б) наявність портів Чорноморська та Одеси на Чорному морі; в) наявність організованих злочинних угруповань (ОЗУ), активних у транснаціональній незаконній торгівлі сигаретами з Росією; г) наявність виробників незаконних білих сигарет та незаконних потужностей для виробництва сигарет; г) політична та військова нестабільність, спричинені конфліктом, що розпочався у 2014 р. на Донбасі; е) законодавча асиметрія з держави – членами ЄС щодо кількості товарів, які можна експортувати / імпортувати без декларування.

Водночас треба брати до уваги, що наведені вище кількісні показники обсягів контрабанди у звіті центру «Transcrime» в основному є результатом експертних оцінок, а не прямого статистичного обліку відповідних процесів, що мають тіньовий характер. Цим і пояснюється їхній наближений характер, а також деякі незначні імовірні розбіжності внаслідок заокруглення авторами

звіту Спільного центру «Transcrime». Однак зазначений звіт, поза всяким сумнівом, є надзвичайно цінним документом з питань міжнародної нелегальної торгівлі тютюновими виробами – насамперед через його узагальнюючий комплексний характер.

Причому, оскільки останні дані, представлені в дослідженні Спільного центру «Transcrime», датовано 2017 р., то для формування більш об'єктивного уявлення про ситуацію з контрабандою тютюнових виробів скористаємося джерелами новішої інформації, навіть якщо вони не матимуть такого комплексного характеру, як дослідження центру «Transcrime».

Регулярність повідомлень ЗМІ стосовно контрабанди тютюнових виробів на теренах Європи є свідченням доволі значного поширення такого виду тіншового бізнесу й нині. Хоча на такій інформаційній основі достеменно оцінити її масштаби порівняно з попереднім періодом неможливо, однак певні уявлення про динаміку контрабанди тютюнових виробів на теренах Європи отримати все-таки можна. Наприклад, згідно з оцінкою Т. Ханзенса, заступника начальника митниці Патернієкі на латвійсько-білоруському кордоні, одному з найжвавіших пунктів перетину між Білоруссю та ЄС, минулого року латвійські митники вилучили 21 млн нелегальних сигарет з Білорусі лише в цьому прикордонному секторі, що вдвічі більше ніж у 2019 р.

Поряд із цим більш повне уявлення про сучасний стан контрабанди сигарет у Європі дає інформація, оприлюднена Європейським бюро протидії шахрайству (OLAF). Зокрема, міжнародні операції за участі Європейського бюро протидії шахрайству привели до вилучення майже 370 млн нелегальних сигарет у 2020 р. Більша частина цих сигарет була перевезена контрабандою з країн поза межами ЄС, але призначена для продажу на ринках ЄС. OLAF також виявив чіткі закономірності щодо походження цієї незаконної торгівлі тютюном: із вилучених у 2020 р. контрабандних сигарет близько 163 млн шт. походили з Далекого Сходу (Китай, В'єтнам, Сінгапур, Малайзія), 99,3 млн шт. були з Балкан та Східної Європи (Чорногорія, Білорусь, Україна), ще 84,7 млн шт. походили з Туреччини, тоді як 21 млн шт. надійшли з ОАЕ. Генеральний директор OLAF В. Іт'яла зі свого боку заявив: «2020 р. був складним у багатьох відношеннях. Хоча багато легальних підприємств були змушені сповільнювати або зупиняти виробництво, активність фальшивомонетників та контрабандистів не слабшала» (URL: https://ec.europa.eu/anti-fraud/media-corner/news/14-01-2021/illicit-tobacco-trade-nearly-370-million-cigarettes-seized-2020_en).

Причому, як свідчать повідомлення ЗМІ, до контрабанди в межах ЄС, а не лише на його зовнішніх кордонах, залучені й громадяни України. Наприклад, 3 березня цього року в Данії правоохоронці викрили незаконну тютюнову фабрику й затримали 13 іноземців, серед яких сім українців. «Усіх їх звинувачують у незаконному виробництві сигарет, контрабанді при обтяжуючих обставинах, зокрема контрабанді сирого тютюну, який використовувався для незаконного виробництва мільйонів сигарет». До речі,

це повідомлення привертає увагу до контрабанди саме сирого тютюну, без якого неможливе нелегальне виробництво сигарет й подальша їх контрабанда. Адже проаналізовані вище дослідження Спільного центру «Transcrime» увагу приділяють контрабанді лише сигарет, а не сировини для їх нелегального виробництва у ЄС.

Водночас належної об'єктивності оцінювання контрабандних потоків тютюнових виробів можна досягти лише звернувшись до інформації про перебіг такої діяльності на пострадянському просторі, особливо в Росії, без згоди керівництва якої, до речі, було б неможливе масштабне виробництво контрафактних тютюнових виробів та їх подальша контрабанда до України.

Разом з тим на Білорусь, як потужне джерело походження контрабандних сигарет, звертають увагу не лише згадані вище латвійські митники, а й російські ЗМІ, розглядаючи ситуацію на тіншовому ринку тютюнових виробів у Росії. Як зазначалося раніше, у своєму дослідженні експерти Спільного центру «Transcrime» охарактеризували Росію як зростаючий чорний ринок тютюнових виробів. На їхню думку, нестача стримуючого законодавства про незаконну торгівлю в Росії та інших країнах Євразійського економічного союзу (ЄАЕС) та можливість вільного переміщення товарів між державами – членами ЄАЕС найвірогідніше сприяли значному підйому споживання незаконних сигарет у Росії.

Зі свого боку, на цих же питаннях, включаючи й контрабанду тютюнових виробів, зосереджують свою увагу й російські ЗМІ. Зокрема, деякі з них зазначають, що «минулий рік став переломним для російського тютюнового ринку. Уперше за останні шість років на ньому було зафіксовано зниження частки нелегальної продукції. На тлі пандемії цей показник скоротився з 15,6 до 7 %, підраховали в компанії “Nielsen”, порівнявши дані за підсумками дослідження в III кварталі 2020 р. з аналогічним періодом попереднього року. Позитивну динаміку було зафіксовано і в Північно-Західному федеральному окрузі, де частка нелегальної продукції скоротилася з 9 до 6,2 %. У Петербурзі та Ленінградській області в тіні перебувають 1,7 і 2,8 % ринку відповідно». Як пояснила керівник з корпоративних питань регіону Північ афілійованих компаній «Філіп Морріс Інтернешнл» в Росії О. Киянова, «ця динаміка пояснюється обмеженням міжнародних перевезень і пересування громадян через поширення пандемії, а також активною боротьбою з незаконними тютюновими виробами з боку правоохоронних і регулюючих органів» (URL: <https://www.kommersant.ru/doc>). Утім, зазначають російські ЗМІ, у 2018 р. у Росії на контрабандні та контрафактні сигарети пропадало 8,4 % від їх сукупного споживання в цій країні, а в 2015 р. – усього 1,1 %.

Головні постачальники нелегальної тютюнової продукції до Росії, як стверджують російські ЗМІ з посиланням на звіт компанії «Nielsen», – сусіди по Євразійському економічному союзу (ЄАЕС): Білорусь, Вірменія, Казахстан і Киргизстан. Так, у III кварталі 2020 р. на сигарети з ЄАЕС припадало 64 % від усіх нелегальних сигарет, спожитих у Росії. Їх головним

джерелом була Білорусь: на вироблені в цій країні сигарети припало 52,8 % від усіх тінювих поставок. «Причина такої картини проста: у Росії податки й ціни на тютюнову продукцію в кілька разів вище, ніж у сусідів по ЄАЕС. Саме тому така висока частка нелегальної продукції в прикордонних регіонах, – пояснює директор по роботі з державними органами JTІ Росія В. Груздев. – Якщо в Росії в 2020 р. недорогі сигарети коштували в середньому 105 руб., то в Білорусі в низькому ціновому сегменті є продукція за 35 руб., у Вірменії та Казахстані – по 65–69 руб.».

Відносно вищі ціни на сигарети в Росії фахівці з тютюнової галузі та російські ЗМІ пов'язують з вищими акцизними ставками на тютюнові вироби в Росії, порівняно з іншими країнами Євразійського економічного союзу. Різниця в податках на сигарети в Росії та її партнерів по ЄАЕС настільки велика, що провокує нелегальний перетік товарів. При цьому повідомляється, що «єдина індикативна ставка акцизу на тютюнову продукцію повинна з'явитися в ЄАЕС лише до 2024 р., її розмір визначений у 35 євро за 1 тис. сигарет – приблизно на такому рівні наразі ставка тютюнового акцизу в Росії. Для порівняння: у Казахстані на поточний момент ставка акцизу еквівалентна 21,7 євро за 1 тис. сигарет, у Вірменії – 18,4 євро, у Киргизстані – 17,6 євро. При цьому уніфікація акцизів у ЄАЕС не буде повною, оскільки країни – члени союзу зможуть скористатися правом на відхилення від індикативної ставки на 20 % в менший або більший бік».

Зі свого боку перший заступник голови Комітету Держдуми з бюджету і податків С. Катасонов в інтерв'ю російській діловій газеті «Ведомости» в грудні минулого року наголосив, що, «незважаючи на підписану й ратифіковану Республікою Білорусь угоду щодо гармонізації ставок акцизу в ЄАЕС, ця країна не поспішає підвищувати податок». За його словами, у 2021 р. Білорусь розглядає підвищення акцизу на 10–15 %, водночас для досягнення до 2024 р. визначеної в угоді мети треба збільшувати ставки акцизу на дешеву білоруську продукцію мінімум на 50 % щорічно. Очевидно, що питання підвищення акцизу на дешеві сигарети в Білорусі повинно бути вирішене на найвищому рівні міждержавної взаємодії, підкреслив С. Катасонов (URL: <https://www.vedomosti.ru/partner/characters/2020/12/17/851120-sergei-katsonov>).

Російські фахівці визнають, що підґрунтя логістики контрабандних потоків тютюнових виробів закладено саме в суті ЄАЕС як митного союзу, внутрішні кордони якого відкрито для руху товарів. Це дає змогу контрабандистам використовувати схему, так званий перерваний транзит. Вона функціонує так. На територію Росії надходить вантаж сигарет з країни ЄАЕС без російських акцизних марок, але з пакетом офіційних документів. За документами товар їде в іншу країну ЄАЕС. Насправді ж сигарети вивантажуються на території Росії, а процедура транзиту потім за фіктивними документами закривається в країні призначення.

Аналізуючи стан контрабанди тютюнових виробів на території Росії, не можна не звернути уваги на ту роль, яку відіграють у цих процесах різні самопроголошені сепаратистські анклавні вздовж кордону Росії. Ідеться, зокрема, про «ДНР/ЛНР» на Сході України та самопроголошену Абхазію на чорноморському узбережжі Грузії. Причому функціонування тютюнового бізнесу в цих самопроголошених сепаратистських анклавах неможливе без фактичної підтримки вищої влади Росії.

У розд. 1 цієї праці (вип. № 6) зазначалося, що в тимчасово окупованих районах Донбасу в промислових масштабах налагоджено виробництво контрафактної тютюнової продукції. На території «ДНР» контрафактну продукцію виробляють тютюнова фабрика «Хамадей» (Донецьк) і ТОВ «Донецька тютюнова фабрика» (Дебальцеве). Із січня 2018 р. до цих підприємств додалося ТОВ «Луганська тютюнова фабрика». Вона відкрилася в складських приміщеннях компанії «Арда-Дон», яка до війни займалася продажем сигарет у Луганській області. Крім того, є ще кілька дрібніших кустарних виробників. Зокрема, деякі українські ЗМІ з посиланням на інформацію СБУ, повідомляли, що виробництво контрафактних цигарок налагоджено на підпільному заводі в захопленому терористами Краснодоні. Асоціація «Укртютюн» у 2018 р., з посиланням на власні дані, оцінювала загальну потужність обладнання на території ОРДЛО в 4 млрд шт. на рік. Але з якою завантаженістю воно працює, невідомо. За даними російських джерел, тютюновий лист з арабських країн нелегально завозиться через невизнаний сепаратистський анклав – Абхазію. Відомі і випадки прямих поставок тютюнового листа через Новоросійськ, окупований Новоазовськ і навіть через Маріуполь (URL: <https://www.ostro.org/general/economics/articles/602670>). Хоча повідомлення щодо поставок тютюнового листа до ОРДЛО через Маріуполь ми в подальшому в українських ЗМІ не знаходили, однак це може бути свідченням якщо не повної відсутності такого контрабандного маршруту, то принаймні його дуже малої потужності останнім часом.

Доволі потужне виробництво контрафактної тютюнової продукції на території ОРДЛО спричиняє її контрабанду до суміжних регіонів Росії, особливо України. Про те, що на ринку тютюнових виробів Ростовської області у 2019–2020 рр. частка контрабандної та контрафактної продукції була найвищою в Росії, повідомляється в російських ЗМІ з посиланням на дослідження транснаціональної маркетингової компанії «Nielsen». Зокрема, зазначається, що у 2019 р. на контрабандні та контрафактні сигарети в цьому регіоні припадало 51 % від сукупного споживання тютюнових виробів, а вже у грудні 2020 р. частка нелегальної продукції істотно скоротилася – до 16,6 %, хоча й залишилася найвищою в Росії (URL: <https://www.vedomosti.ru/partner/articles/2020/12/17/851098-pandemiya-pomogla>).

Причому, знову ж таки за інформацією російських ЗМІ, у 2019 р. обсяг нелегального тютюнового ринку в Ростовській області оцінювався в

2 млрд руб. З наведених вище даних компанії «Nielsen» випливає, що обсяг нелегального тютюнового ринку цієї ж області у 2020 р. становив уже приблизно 650 млн руб. Тобто за один рік обсяг нелегального тютюнового ринку в Ростовській області скоротився більше ніж утричі – на 1350 млн руб. У гривневому еквіваленті це скорочення відповідно становило понад 500 млн грн (у перерахунку за офіційним курсом Національного банку України).

Зі свого боку, українські ЗМІ, з посиланням на інформацію Служби безпеки України, оприлюднили механізм функціонування контрабанди тютюнових виробів з ОРДЛО до Росії за участі співробітників Федеральної служби безпеки (ФСБ) Росії та місцевих сепаратистів. Зокрема, цигарки, вироблені на підпільному заводі в Краснодарі, згодом потрапляють на територію Російської Федерації, а звідти – до країн Західної Європи. Курирує цей процес група співробітників ФСБ РФ, що працює під прикриттям так званого спецпідрозділу «СОБР МВС ЛНР». Цією групою керує громадянин РФ О. Гармаш, 47-річний уродженець Уссурійська (посада прикриття – розвідник групи розвідки «СОБР МВС ЛНР» підполковник О. Фандорін, позивний «Аміго»). «У 2018 р. отримано інформацію щодо “кришування” керівництвом так званого МДБ ЛНР (на той час заступник міністра так званого МДБ ЛНР О. В. Басов) протиправної діяльності ТОВ “Луч” (м. Луганськ, вул. Лутугінська, 26), пов’язаної з налагодженням схеми реалізації та контрабандного переміщення до РФ великих партій цигарок з території так званої ЛНР. Тютюнові вироби переправляються на територію РФ на автомобілях марки “Камаз” та “Урал” через с. Провалля Свердловського району ТОТ Луганської області в колоні військових машин так званій 2 АК НМ ЛНР». За даними СБУ, на території РФ цей канал контрабанди перебуває під контролем керівництва Прокуратури та ФСБ РФ по Ростовській області (URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/fsb-rozgornularpid-luganskom-kontrafaktne-virobnictvo-cigarok-novini-ukrajini-50141391.html>).

Водночас потужність потоку контрабанди тютюнових виробів з ОРДЛО на підконтрольну територію України підтверджується й результатами дослідження компанії ТОВ «Тейлор Нельсон Софрез Україна» («Kantar Україна»), представника одного зі світових лідерів з маркетингових досліджень – компанії «Kantar». Зокрема, згідно з даними цієї компанії, на Харківську, Дніпропетровську та Запорізьку області, які наближені до ОРДЛО, у 2019 р. припадало 52 %, а в 2020 р. 39 % від усього обсягу нелегальної тютюнової продукції, спожитої в Україні (на підконтрольній території). Що ж до скорочення частки нелегальної тютюнової продукції, спожитої в трьох зазначених областях від сукупних українських обсягів її споживання у 2019–2020 рр., то це, вочевидь, пов’язано насамперед з епідемією COVID-19, яка сильно обмежила мобільність населення, а відтак і зменшила потужність контрабандних потоків тютюнової продукції.

Повідомлення про перехоплення контрабанди тютюнових виробів з ОРДЛО час від часу з’являються і в українських ЗМІ. Деякі експерти

згадують, наприклад, що «у 2020 р. найбільш великий “улов” був у лютому, коли на складах у Донецькій, Волинській, Дніпропетровській та Одеській областях силовики вилучили 750 тис. пачок сигарет “Хамадея” на 20 млн грн». За даними Офісу Генерального прокурора, ця схема працювала за участі «невстановлених військовослужбовців ЗСУ». Однак цей «улов» далекий від рекордного, зафіксованого в липні 2017 р. Тоді в Чорному морі прикордонники зупинили нібито порожню баржу, яка за документами прямувала в один з портів Миколаївської області для завантаження зерном. На баржі було виявлено 2 млн пачок донецьких сигарет без акцизної марки (URL: <https://www.ostro.org/general/economics/articles/602670>).

У ЗМІ й нинішнього року доволі регулярно з’являються повідомлення про затримання контрабандних поставок сигарет з ОРДЛО на підконтрольну діючій владі територію України. Зокрема, на сайті «ОстроВ» лише в березні – квітні цього року повідомлялося про те, що прикордонники затримали контрабандистів під час спроби переправлення сигарет з тимчасово окупованих районів Луганської області через р. Сіверський Донець на контрольовану територію України. У Маріуполі на початку квітня цього року, як повідомив пресцентр ООС, прикордонники зі складу Об’єднаних сил виявили дві вантажівки, повні сигарет з підробленими акцизними марками на суму 590,2 тис. грн.

Водночас оглядачі українських ЗМІ звертають увагу, що всі повідомлення так званих силових відомств з ОРДЛО стосуються перехоплення тютюнової контрабанди, яка перевозиться в російському напрямку. Це дає їм підстави вважати, що в українському напрямку тютюнова контрабанда йде абсолютно безперешкодно з окупованих територій. Таке припущення цілком вписується в логіку гібридної війни Росії проти України, тим паче що, як зазначалося вище, контрабанду сигарет з ОРДЛО курирують співробітники ФСБ Росії. У цьому контексті видається вельми симптоматичним велике й надзвичайно швидке скорочення обсягів нелегальних сигарет, що споживалися населенням сусідньої з ОРДЛО Ростовської області РФ протягом 2020 р. Звичайно, не все це скорочення контрабанди сигарет її організаторами з ОРДЛО могло бути спрямовано з Росії в Україну. Однак регулярні повідомлення про затримання контрабандних і контрафактних сигарет походженням з ОРДЛО на лінії розмежування та в підконтрольних Україні районах Донецької та Луганської областей свідчить про те, що з ОРДЛО в Україну за сприяння спецслужб Росії у 2020 р. надходили контрабандні сигарети на загальну суму до 500 млн грн. Приблизно таку суму втратила українська економіка (у формі неотриманих доходів відповідних підприємств і їхніх працівників, а також неотриманих податків) від контрабанди сигарет з ОРДЛО.

Разом з тим, за оцінками відповідних фахівців, в Україну потужні потоки контрабандних сигарет надходять з території Білорусі. Про це свідчать повідомлення ЗМІ про факти виявлення контрабанди сигарет на українсько-білоруському кордоні та деякі непрямі методи оцінки.

В останньому випадку, зокрема, ідеться про такий регіон розповсюдження нелегальної тютюнової продукції, як Хмельницька область, на яку в 2019 р. припадало 12 %, а в 2020 р. – 10 % від сукупного обсягу споживання такої продукції в Україні. Згідно з експертними оцінками, саме ринок Хмельницького, завдяки своєму вигідному економіко-географічному положенню та давно вже набутому реноме потужного загальноукраїнського торгового центру, виступає потужним тіньовим дистриб'ютором контрабандних сигарет, що надходять сюди з Білорусі. Як і у випадку з Харківською, Дніпропетровською та Запорізькою областями скорочення частки нелегальної тютюнової продукції, спожитої в Хмельницькій області від загальноукраїнських обсягів її споживання у 2019–2020 рр., то це, вочевидь, пов'язано насамперед з епідемією COVID-19, яка сильно обмежила мобільність населення, а відтак і зменшила потужність контрабандних потоків тютюнової продукції.

У ЗМІ доволі регулярно з'являються повідомлення про затримання вантажів з контрабандою тютюнової продукції з Білорусі. Ось кілька повідомлень лише за другу половину 2020 р. і лише на сайті «Цензор.нет». «Співробітники Державної прикордонної служби України виявили на кордоні з Білоруссю партію контрабанди з близько 130,3 тис. пачок цигарок, що є найбільшою виявленою партією за останні роки» (повідомлення від 8 липня). «Прикордонники Чернігівського загону увечері 7 серпня в пункті пропуску “Нові Яриловичі” виявили партію контрабандних сигарет на суму близько 7 млн грн. За кермом транспортного засобу білоруської реєстрації був 29 річний громадянин Білорусі. Заявлений у супровідних документах вантаж – мінеральні добрива». «...У пункті пропуску “Нові Яриловичі” на кордоні з Білоруссю прикордонники виявили у вантажівці, що перевозила пропілен, контрабандні сигарети... Попередньо сума вилучених цигарок білоруського виробництва становила близько 350 тис. грн» (6 листопада). «...У пункті пропуску “Дольськ” у вантажівці вольво, яка прямувала на в'їзд в Україну з Білорусі, прикордонники Луцького загону виявили велику партію контрабандних цигарок... на 10 млн грн» (повідомлення від 8 листопада).

Уже лише частота появи подібних повідомлень у ЗМІ свідчить про потужність потоку контрабандних цигарок, що прямує щорічно з Білорусі в Україну. Причому це так звана біла контрабанда цигарок, тобто залучення до потужних контрабандних потоків цигарок, легально виготовлених на підприємствах і легально проданих оптовим покупцям у Білорусі. Це свідчить, що доходи відповідних білоруських підприємств і білоруської економіки в цілому від такої «білої контрабанди цигарок» обраховуються і, цілком вірогідно, плануються на рівні менеджменту зазначених підприємств та державного управління економікою в Білорусі. Це не означає, що ті чи ті посадові особи в Білорусі залучені до «білої контрабанди цигарок», але вони просто «закривають очі» на її функціонування.

Адже добре відомо, що контрабандний експорт товарів, як і експорт загалом, створює прибуток для підприємств і державного бюджету в країні їх

походження. Водночас імпорт контрабандних товарів завдає збитків державному бюджету країни-імпортера через несплату контрабандистами відповідних податків.

Як показує дослідження вже згадуваної вище компанії ТОВ «Тейлор Нельсон Софрез Україна» («Kantar Україна»), потужним осередком розповсюдження нелегальної тютюнової продукції є Одеська та Чернівецька області, на які, станом на жовтень 2020 р., припадало відповідно 13 і 7 % від усієї нелегальної тютюнової продукції, що споживалася в Україні. Насправді і Одеса, і Чернівці є вузловими центрами в логістиці контрабандних потоків тютюнової продукції на кордонах України. Щоправда, між цими центрами логістики контрабанди є істотні функціональні відмінності, що певною мірою відображається і в повідомленнях ЗМІ.

Зокрема, порти Одеської області є насамперед потужними реципієнтами контрабандних потоків тютюнової продукції з різних країн. Наприклад, тільки наприкінці березня цього року ЗМІ повідомили, що прикордонники, реалізуючи оперативну інформацію, під час огляду контейнера, який прибув у Чорноморський морський порт з Об'єднаних арабських еміратів (ОАЕ), виявили 544 ящики захованих сигарет на суму 20 млн грн. Перед цим, у середині березня, в аеропорту Одеси в результаті перевірки правоохоронці виявили близько 200 ящиків цигарок на загальну суму понад 3 млн грн. Вантаж прибув в аеропорт авіарейсом з Дубаї (ОАЕ), як «збірний», без належного оформлення для переміщення підакцизних товарів. Водночас повідомлялося, що «організатори схеми перевозили товар в Україну авіарейсами з країн Перської затоки. Сигарети завозили під виглядом споживчих товарів, таким чином, приховуючи їх від митного контролю» (URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/sbu-vikrila-v-odesi-masshtabnu-kontrabandu-siharet.html>).

Прикметно, що, як зазначалося вище, згідно з дослідженням Спільного центру «Transcrime», ОАЕ є потужним джерелом постачання сигарет для їх контрабандних поставок до ЄС за так званими розширеним балканським та магірським шляхами, тоді як Україна (разом з Білоруссю, Молдовою та Росією), за оцінками фахівців зазначеного центру, належить до північно-східного шляху таких поставок. Утім, виявлення значних обсягів контрабанди сигарет, походженням з ОАЕ у міжнародному транспортному вузлі Одеси, разом з одночасним зростанням частки Одеської області в загальноукраїнських обсягах споживання нелегальної тютюнової продукції може відображати процес поступових змін у міжнародних маршрутах контрабанди тютюнових виробів, що транзитом територією України прямують до Європейського Союзу.

Зоною виходу контрабанди тютюнових виробів до країн – членів ЄС є західний державний кордон України, з якого регулярно надходять повідомлення про затримання різних за обсягами та способами доставки партій контрабанди тютюнових виробів до країн ЄС. Наприклад, у Карпатах відносно невеликі партії контрабандних цигарок через державний кордон

нерідко доставляються місцевими носіями, які добре орієнтуються в горах і можуть нелегально перетнути кордон. Утім, інколи контрабандисти намагаються переправити контрабандні цигарки до сусідніх країн повітрям. Так, минулого року біля кордону з Румунією затримали осіб, які нелегально перевозили цигарки мотодельтапланом. Це не перший подібний випадок. До цього в Чернівецькій області затримали пілота мотодельтаплану і двох його помічників. Також на початку червня 2020 р. у Львівській області прикордонники конфіскували 10 дронів, які використовувалися для контрабанди сигарет.

У пунктах офіційного перетину державного кордону з країнами ЄС контрабандні тютюнові вироби маскують у різних транспортних засобах. Загалом українські ЗМІ регулярно повідомляють про затримання різних за обсягом партій контрабанди тютюнових виробів до країн – членів ЄС. Причому іноді до контрабандних операцій причетні й українські дипломатичні працівники, як це нещодавно сталося на українсько-польському кордоні. До речі, контрабандою до країн ЄС значною мірою пояснюється потужне розповсюдження нелегальної тютюнової продукції на Буковині, виявлене дослідженням компанії «Kantar Україна», де Чернівці є одним з вузлових центрів у логістиці контрабандних потоків тютюнової продукції на західному кордоні України.

Разом з тим у ЗМІ зазначається, що останніми роками потік тютюнової контрабанди з України до країн ЄС, згідно з дослідницькими даними, знижується. До ЄС за 2016 р., за оцінками консалтингової компанії «KPMG», у такий спосіб було спрямовано 5,8 млрд сигарет, за 2018 р. – 4,2 млрд шт., а у 2019 р. – уже 2,4 млрд сигарет. Причому в ці обсяги включено всі контрабандні сигарети, що надходили з території, включно сигарети з «ДНР/ЛНР», а також ті, що йшли транзитом з Білорусі та Російської Федерації.

Зважаючи на викладене вище, Україна має повне право розглядати контрабандні поставки тютюнових виробів на її територію з Росії та тимчасово окупованих Росією українських територій, включно з ОРДЛО, а також з Білорусі, що є військовим союзником Росії, як прояв гібридної агресії проти України. Тож Україна може ставити питання перед ЄС про економіко-організаційну допомогу в облаштуванні необхідною технікою відповідних ділянок митного кордону України. Крім усього іншого, таке облаштування сприятиме зменшенню транзиту контрабанди тютюнових виробів через територію України до країн ЄС.

Водночас у I кварталі 2021 р. співробітники Державної фіскальної служби виявили та конфіскували понад 36 тис. т контрафактної тютюнової продукції. Сума вилученої продукції – 226,6 млн грн. Про це повідомляється на офіційному сайті ДФС.

З іншого боку, через оперативну орієнтацію контрабандистів на кон'юнктуру тіньового ринку тютюнових виробів і його динамічність Україна дедалі частіше стає, очевидно, уже кінцевим пунктом таких

контрабандних потоків, що походять із країн далекого зарубіжжя. Так, у середині 2019 р. контрабанду приблизно 15 млн шт. цигарок вартістю близько 2,3 млн євро викрили в порту Гданська (Польща). Нелегальний товар з Китаю мав потрапити в Україну.

Також варто звернути увагу на деякі зрушення в товарній структурі контрабанди тютюнових виробів, що можуть мати глобальні наслідки й торкатимуться України. Ідеться про електронні сигарети та аксесуари для них. За інформацією китайських ЗМІ, майже 90 % пристроїв, комплектуючих та аксесуарів наразі виробляють у Китаї. Причому, наприклад, із заводів компанії «Hangsen» у Шеньчжені відвантажують понад 1 млн флаконів рідини для електронних сигарет. Потім її здебільшого експортують у США, Велику Британію і Францію. На внутрішній ринок Китаю йде лише 6 % виробленого товару, зазначив генеральний директор цієї компанії Яо Цзіде (URL:

<https://russian.cgtn.com/news/3d3d414e6656544f78557a6333566d54/p.html>). При цьому безпосередньо в Китаї посилюють вимоги до виробництва та використання електронних сигарет, що може так чи так стимулювати вже згадану вище їх «білу контрабанду».

Водночас про те, що в Україні зростає кількість контрабандних ТВЕНів, пише доктор наук, професор КНУ ім. Т. Шевченка, експерт Інституту законодавства Верховної Ради України В. Воротін (URL: <https://krokus.tv/3105-bla-cerkva-pd-zagrozoju-nabgu-kontrabandi-tjutjunu-dlja-pagrannja.html>). Як бачимо, є доволі потужна загроза новому напрямку зростання контрабанди, яка завдаватиме значних збитків державному бюджету України, не говорячи вже про загрозу здоров'ю українців.

Наостанок зазначимо, що вельми актуальним напрямом боротьби з контрабандою, у тому числі й контрабандою тютюнових виробів, на думку деяких фахівців, є вдосконалення системи покарання за контрабанду в Україні. Проте це питання потребує окремого глибокого дослідження не лише із суто правових, а й із соціально-психологічних та економічних позицій для обмеження соціальної бази контрабанди (*При підготовці цієї праці було використано інформацію таких джерел: Державна фіскальна служба України (<http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini>); Позова Д. Д. Про співвідношення понять «контрафактні товари» та «фальсифіковані товари» // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 68. – С. 256–262 (http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2012_68_42); Дослідження ринку незаконної торгівлі тютюновими виробами. (Kantar Україна) (https://tns-ua.com/wp-content/uploads/2019/07/AIT_w40_Kantar_industry_media_200619.pdf);*

Дослідження ринку незаконної торгівлі тютюновими виробами. Жовтень 2020 (Kantar Україна) (https://tns-ua.com/wp-content/uploads/2021/02/Kantar_AIT_w48_industry_media-part_ukr.pdf); Illicit tobacco trade: nearly 370 million cigarettes seized in 2020 (<https://ec.europa.eu/anti-fraud/media-corner/news/14-01-2021/illicit-tobacco->

trade-nearly-370-million-cigarettes-seized-2020_en); *European Outlook on the Illicit Trade in Tobacco Products* (<https://www.transcrime.it/en/publications/european-outlook-on-the-illicit-trade-in-tobacco-products>); *ITTP Nexus in Europe and Beyond* (2019) (<https://www.transcrime.it/wp-content/uploads/2019/07/Nexus.Full-report-09072019.pdf>); *Ведомости* (<http://www.vedomosti.ru>). – 2020. – 17.12; *Дзеркало тижня* (<http://dt.ua>). – 2021. – 29.01; 19.03; *Європейська правда* (<https://www.eurointegration.com.ua>). – 2015. – 25.03; *ИА Eurasia Daily* (<https://easily.com/ru>). – 2020. – 21.05; 19.12; *Китайская глобальная телевизионная сеть* (CGTN) (<https://russian.cgtn.com/news/3d3d414e6656544f78557a6333566d54/p.html>); *Коммерсантъ* (<http://www.kommersant.ru>). – 2020. – 2.10; 2021. – 31.01, 22.03; *Лівий берег* (<http://Lb.ua>). – 2020. – 30.09; 2021. – 9.04; *Новое время* (<http://nv.ua>). – 2018. – 5.11; 2019. – 11.11; 2020. – 28.04; 27.05; 2021. – 12.02; 9.03; 1.04; *Остров* (<http://www.ostro.org>). – 2020. – 10.12; 2021. – 8.02; 15, 18.03; 9, 16.04; *Польське радіо. Українська служба* (<http://www.polradio.pl>). – 2019. – 17, 23, 26.07; 2020. – 4.08; 18.09; *Суспільне* (<https://susplne.media>). – 2021. – 30.03; *Телеканал КРОКУС* (<https://krokus.tv/3105-bla-cerkva-pd-zagrozoju-nabgu-kontrabandi-tjutjunu-dlja-nagravnja.html>); *Укрінформ* (<https://www.ukrinform.ua>). – 2019. – 25.11; *Цензор.net* (<https://censor.net.ua>). – 2020. – 18.07; 8.08; 6, 21.11; 2021. – 1, 12, 18, 26.03; *Deutsche Welle* (<http://m.dw.com>). – 2019. – 21.11; 2020. – 25.08; 2021. – 1.03; *Radio Prague International* (<https://ruski.radio.cz>). – 2006. – 7.11; 2017. – 10.07; 2019. – 29.05; *ZAXID.NET* (<https://zaxid.net>). – 2020. – 4.09).

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

В. Пальчук, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Бібліотеки зарубіжних країн у розвитку стратегічних комунікацій

У статті висвітлено наукову проблематику організації інформаційного супроводження розвитку стратегічних комунікацій у процесах державотворення, забезпечення національних інтересів, вирішення питань глобального розвитку.

Дослідницьке питання стосується узагальнення досвіду бібліотек зарубіжних країн щодо впровадження нових підходів до кумуляції, поширення, введення в систему стратегічних комунікацій інформації для досягнення національних інтересів і просування цілей глобального розвитку. Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у практику бібліотек, створення багатоаспектних універсальних баз даних створили всі передумови для визначення бібліотек одними з важливих елементів розвитку стратегічних комунікацій у зарубіжних країнах.

Висвітлено основні підходи до використання інформаційного потенціалу бібліотек Європи, США для задоволення різноманітних інформаційних потреб користувачів, що в сукупності відображають розв'язання широкого спектра проблем соціально-економічного й культурно-політичного характерів. З точки зору перспектив розв'язання глобальних

проблем проаналізовано можливості інформаційної діяльності бібліотек у рамках виконання ініціативи IFLA «Бібліотечна карта світу».

Ключові слова: бібліотеки США, бібліотеки Європи, IFLA, стратегічні комунікації.

Закономірності організації інформаційної діяльності в умовах демократичних процесів у сучасному світі характеризуються прискореним рівнем продукування та використання (споживання) інформації (знань) у всіх сферах ділової активності як на національних, так і на глобальних рівнях. Розвиток важливих елементів сучасної інформаційної інфраструктури на основі використання новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій зумовив перехід до якісно вищого рівня доступу до інформаційних ресурсів, сучасного інформаційного виробництва, насамперед для задоволення внутрішньосупільних потреб, а також певною мірою і для утвердження національної інформаційної присутності окремої держави, міжнародних організацій у структурі глобального інформаційного простору.

У цьому процесі організація інформаційного супроводження розвитку стратегічних комунікацій є важливим чинником у процесах державотворення, забезпечення національних інтересів, демократичних суспільних відносин, налагодження діалогу владних інститутів із громадянським суспільством у різних державах на сучасному етапі світового розвитку. Останнє обумовило необхідність вироблення і впровадження технологій керування інформацією, зокрема введення в систему стратегічних комунікацій достатніх її обсягів для реалізації національних інтересів [4, 8, 9] та просування цілей держави, спільних міжнародних ініціатив для розв'язання глобальних проблем.

Увага до теми стратегічних комунікацій та активізація досліджень у науковій площині особливо означилися в період сучасних загроз, зокрема гібридних війн, нерівномірного розвитку національних інформаційних просторів і впливу глобальної інформатизації на цей процес.

Наукове осмислення сучасних тенденцій розвитку системи стратегічних комунікацій, визначення її поняття й сутності в сучасному державотворенні, основних характеристик, організаційно-правових проблем упровадження в Україні висвітлено в працях таких дослідників, як С. Гуцал, Д. Дубов, О. Кушнір, Г. Почепцов, С. Соловійов. Сучасні підходи до визначення ролі бібліотек у стратегічних комунікаціях, дослідження механізмів підтримування стійких інформаційних обмінів між суб'єктами суспільної діяльності, забезпечення умов для наповнення достовірною інформацією каналів її циркуляції, її аналітичне оброблення, вивчення кількісних і якісних характеристик стали результатами досліджень таких науковців, як В. Горовий, Т. Гранчак, О. Онищенко, В. Пальчук, Ю. Половинчак, Л. Чуприна та ін.

Разом з тим треба зауважити, що, незважаючи на послідовну зацікавленість із боку науковців, дослідження науково-теоретичної, науково-практичної проблематики сучасних бібліотек у системі стратегічних комунікацій продовжує залишатися одним з найбільш перспективних

напрямів наукового пошуку в інформаційній галузі. З огляду на наявні істотні відмінності між бібліотечною практикою в різних країнах у процесі розвитку стратегічних комунікацій подальшого теоретичного осмислення потребує питання визначення арсеналу інструментів і підходів, що використовують бібліотеки.

У зв'язку з цим, метою цієї статті є узагальнення досвіду бібліотек зарубіжних країн щодо впровадження нових підходів до кумуляції, поширення, введення в систему стратегічних комунікацій інформації для досягнення національних інтересів і просування цілей глобального розвитку.

Для сучасних бібліотек завдання вписатися в сучасну інформаційну інфраструктуру вироблення і впровадження технологій керування інформацією, зокрема введення в систему стратегічних комунікацій достатніх її обсягів для реалізації національних інтересів і просування цілей окремих держав, є невідворотною об'єктивною необхідністю. Вона диктується їхньою одвічною функцією накопичення, оброблення, систематизації й передавання знання, національної пам'яті, інформації в цілому в просторі та часі.

Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у практику бібліотек, створення багатоаспектних універсальних баз даних національної пам'яті, законотворчої тематики, питань державного управління, реформування різних галузей тощо з урахуванням наявної розгалуженої бібліотечної мережі створили всі передумови для визначення бібліотек одними з важливих елементів розвитку стратегічних комунікацій у зарубіжних країнах. У цьому контексті заслуговує на увагу корпоративний проєкт «Національна електронна бібліотека (NDL)», упроваджений Міністерством освіти та культури Фінляндії для створення, управління, зберігання цифрових національних інтегрованих ресурсів, які мають суспільну значущість для культурної й історичної спадщини. У збереженні національної спадщини Фінляндії в цифровому форматі співпрацюють архіви, бібліотеки та музеї. Проєкт не є сталим, він постійно вдосконалюється відповідно до розвитку сучасних інформаційно-комунікаційних сервісів, інформаційних послуг і бізнес-моделей, за допомогою яких оцифровані документальні матеріали стають легко доступні з одного сайту та надійно зберігатимуться і в майбутньому [2].

Корпоративний підхід для організаційно-технологічних, програмно-технічних напрацювань використано для створення зведеного електронного каталогу бібліотек Білорусі. Зведений електронний каталог бібліотек Білорусі – це національний інформаційний ресурс, основний масив якого формується найбільшими республіканськими бібліотеками: Національною бібліотекою Білорусі, Центральною науковою бібліотекою ім. Я. Коласа НАН Білорусі, Республіканською науково-технічною бібліотекою, Президентською бібліотекою Республіки Білорусь.

У зведеному електронному каталозі представлено бібліографічні записи на книги (включаючи рідкісні та стародруки), дисертації,

автореферати дисертацій, образотворчі документи, картографічні матеріали, нотні документи, документи із стандартизації, аудіо- і відеодокументи, періодичні видання.

Усі користувачі незалежно від їх місцезнаходження отримують вільний доступ у режимі реального часу до бібліографічної інформації про фонди вищеназваних бібліотек. В інформації про знайдений документ містяться відомості про місце та шифри його зберігання, а також про можливості віддаленого замовлення документів з фондів Національної бібліотеки Білорусі, Республіканської науково-технічної бібліотеки, Центральної наукової бібліотеки ім. Я. Коласа Національної академії наук Білорусі. Сервіс замовлення доступний тільки для користувачів тієї бібліотеки, зареєстрованими читачами якої вони є і у якій є потрібний документ. Для інформування про склад фондів бібліотек регіонів республіки функціонують регіональні зведені електронні каталоги [10].

Для створення об'єднаного каталогу Європейської бібліотеки на основі інформаційних ресурсів європейських національних бібліотек використання корпоративного підходу в практиці дало змогу створити інтегрований вебпорталом центр відкритих даних для національних бібліотечних даних у Європі. Європейська бібліотека започаткована Конференцією європейських національних бібліотекарів у 2004 р. Бібліотека поширювала бібліотечні дані різними способами, щоб сприяти їй більш широкому використанню і введенню в стратегічні комунікації глобального інформаційного простору.

Інтегровані інформаційні ресурси про європейський культурний та інтелектуальний доробок Європейської бібліотеки стали найбільшим контентом проекту «Європіана» (Europeana), цифрової платформи, що фінансується Європейською комісією. Після припинення функціонування Європейської бібліотеки проєкт «Європіана» взяв на себе функцію агрегації для окремих національних бібліотек без альтернативних маршрутів агрегації. Проєкт продовжує співпрацювати з національними бібліотеками для того, щоб їхні цифрові матеріали було добре представлено на порталі колекцій «Європіани».

Europeana Collections надає доступ до більше ніж 50 млн од. оцифрованих інформаційних ресурсів про культурний та інтелектуальний доробок європейських країн [11].

У своїй сукупності інформаційні ресурси фондів національних бібліотек країн Європи відображають історію національного розвитку, виражають характерні особливості національної ідентичності, тому претендують на роль основних орієнтирів, критеріїв достовірності в новому інформованні для наповнення стратегічних комунікацій. При цьому в просуванні національних інтересів, цілей держави інформаційні ресурси фондів європейських бібліотек стають важливими орієнтуючими елементами в структурі сучасних інформаційних продуктів у системі стратегічних комунікацій глобального інформаційного простору.

Проаналізований досвід зарубіжних країн доводить, що бібліотеки визначені одними з важливих елементів розвитку стратегічних комунікацій. Такі висновки доцільно підсилити характеристикою перспективних переваг бібліотек цифрової епохи порівняно з іншими елементами стратегічних комунікацій. Зокрема, О. Онищенко справедливо зауважив, що бібліотеку цифрової епохи не треба уявляти однобічно – тільки як збирання, оброблення, використання електронних ресурсів, місце виходу у світову інформаційну мережу Інтернет. Поряд із цифровою інформаційною продукцією, яка, безумовно, масштабно розширюватиметься, у ній збережуться та матимуть попит рукописи, книги, газети, журнали та інші «постояльці» традиційних бібліотечних фондів. Бібліотека, яка має в планах відповідати вимогам плюралістичного суспільства, має поєднувати, гармонізувати в собі всі види інформаційних ресурсів на всіх видах носіїв інформації. У цьому й полягає безпрограшна перспектива. Майбутнє бібліотеки забезпечить багатовидове ресурсне багатство, де, безумовно, цифрова інформація переважатиме [6].

У цьому контексті також важливо підкреслити, що концентруючи всі види інформаційних ресурсів, бібліотеки таким чином прагнуть задовольняти різноманітні інформаційні потреби користувачів, що в сукупності відображають розв'язання проблематики відповідного загальнонаціонального, загальнодержавного характеру.

Приклад державної політики США щодо військового лідерства й досвід розгалуженої мережі американських військових бібліотек із сучасними сервісами та послугами також свідчить, що ці інформаційні установи активно використовуються для просування національних інтересів і цілей держави у стратегічних комунікаціях. Зокрема, Об'єднана електронна бібліотека (Joint Electronic Library, JEL) – це інтернет-бібліотека повнотекстових несекретних загальних публікацій доктрин, відповідних документів і досліджень з військової тематики [12].

У науково-практичному аспекті розвитку стратегічних комунікацій і використання можливостей бібліотек привертає увагу досвід Відділу військових бібліотек Асоціації спеціальних бібліотек (Military Libraries Division, DMIL). DMIL об'єднує членів усіх військових служб США, об'єднаних збройних сил Канади, міжнародних військових служб, відомств, підрядчиків, постачальників, військових академічних установ і всіх, хто зацікавлений у військовій бібліотечній службі.

DMIL створено з метою просування інформації про військову професію серед військових організацій як у США, так і в цілому світі, а також для допомоги членам Асоціації спеціальних бібліотек підвищувати професійні навички та знання. Для цього проводять навчальні сесії на щорічній службі – навчальні майстерні військових бібліотек (MLTW), беруть участь у комітетах і поширюють інформацію з військової тематики через соціальні мережі [14].

З точки зору організаційно-технічних і програмно-технологічних аспектів інформаційної діяльності дослідники звертають увагу, що інтернет-

простір військово-бібліотечних сайтів зарубіжних країн демонструє реалізацію інформаційного потенціалу військових книгозбірень, відповідність інтернет-сайтів цілям та завданням інтерактивного каналу комунікації, заданій функціональній структурі. Характерними їхніми рисами є повнофункціональний електронний каталог, наявність масиву документів, засобів інформаційного пошуку, техніко-технологічних засобів фіксування, зберігання та представлення інформації, що існує у вигляді організованої сукупності електронних документів і їх зв'язків. Функціональний зміст сайтів дуже потужний: онлайн-обслуговування, електронне доставляння документів, представлення бібліотеки в соціальних мережах тощо. Головна сторінка більшості вебсайтів представляє інтегровану інформацію й дає змогу здійснювати загальне орієнтування в системі інформаційних ресурсів як усередині сайту, так і у зв'язках та лінках з міжнародними і внутрішньодержавними ресурсами. Це дає змогу значно підвищити рівень забезпечення користувачів інформацією та зручно організувати ресурси і зв'язки між ними [7]. Публічні бібліотеки США також активізували свою інформаційну діяльність у напрямі інформаційної підтримки державної міграційної політики. Зокрема, у рамках ініціативи Американської бібліотечної асоціації публічні бібліотеки створюють інтегровані масиви багатомовних інформаційних ресурсів відповідно до потреб іммігрантів, розробляють програмне забезпечення для налагодження зв'язку між ними. Іноді, реагуючи на потреби іммігрантів, американські публічні бібліотеки виходять за рамки своєї практики. Наприклад, Публічна бібліотека Брукліну додала двох штатних юридичних радників, щоб надавати юридичну допомогу із заявами про громадянство та консультувати щодо роботи з державними сервісами [15].

Безумовно, у сучасних реаліях робота з електронними масивами інформації, їх структурування, систематизація у власних багатоаспектних базах даних, забезпечення віддаленого й постійного доступу підвищує рівень їх використання також і за рахунок багаторазового звернення до них. Зростаючі запити на нове інфотворення обумовило розширення й урізноманітнення суспільно значущих масивів інформаційних ресурсів, інформаційних баз, їх збереження, структурування та організацію використання в системі стратегічних комунікацій. Інформаційна аналітика в структурі бібліотечної діяльності дає змогу постійно оновлювати масиви електронної аналітичної інформації, вводити її через власні канали в систему стратегічних комунікацій. Інформаційно-аналітичні продукти бібліотек відображають суспільно-політичні, соціально-економічні, державотворчі процеси, що стосуються національних інтересів чи політики окремих держав.

У цьому контексті інформаційно-аналітичні підрозділи бібліотек практикують використання проактивного підходу у виробленні та впровадженні технологій керування інформацією, зокрема введення в систему стратегічних комунікацій достатніх її обсягів для реалізації національних інтересів і просування цілей держави. Ідеться про врахування в

цьому процесі фіксованого факту наукових досліджень, що активне планування, а не реагування на події, загрози, реалізовані дії зумовлює успіх стратегічних комунікацій. Як зазначила О. Кушнір, у тому випадку, коли стратегічна комунікація відбувається як відповідь на подію, шанси на її результативність істотно зменшуються [3].

Розширення й урізноманітнення суспільно значущих масивів інформаційних ресурсів, інформаційних баз, їх збереження, структуризація та організація використання обумовлює якісні показники змістових форм інформаційних обмінів у системі стратегічних комунікацій. З точки зору досягнення основних завдань функціонування стратегічних комунікацій таке твердження логічно доповнити висновками сучасних наукових досліджень, які свідчать, що використання інформаційних ресурсів на всіх видах носіїв, ефективність цього процесу обумовлюється досягненням оптимального співвідношення між використанням базових інформаційних ресурсів, у тому числі суверенних для кожної нації, сконцентрованих у системах бібліотечних установ, базах електронної інформації глобального та національних масштабів, постійно зростаючих масивів нової інформації, активізації використання творчої інтуїції у вирішенні складних викликів сучасності [1, с. 22–23].

Використання потенціалу бібліотечних установ для просування національних інтересів, цілей держави в системі стратегічних комунікацій особливо актуальним є в період посилення глобальних інформаційних обмінів. Оскільки, як свідчать монографічні дослідження, національний рівень соціальної структури цивілізації на сьогодні є якраз тим рівнем, на якому найбільш ефективно діють механізми глобальних інформаційних обмінів та обмінів внутрішньонаціональних – аж до відображення ментальних особливостей інфотворення в первинних соціальних структурах суспільства. На цьому рівні інформаційних обмінів якраз найбільш продуктивно, з точки зору перспектив суспільного розвитку, відбувається взаємообмін, взаємозбагачення всіх складових розвитку загальноцивілізаційного інформаційного процесу [5].

З точки зору перспектив розв'язання глобальних проблем є важливим інформаційний взаємообмін, взаємозбагачення всіх складових розвитку загальноцивілізаційного інформаційного процесу. Дослідження інформаційної діяльності бібліотек у різних країнах у рамках виконання ініціативи Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА, англ. – IFLA) «Бібліотечна карта світу» засвідчило значний внесок бібліотек для вирішення як загальноцивілізаційних, так і загальнонаціональних питань для розвитку суспільства.

Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ є провідною незалежною неурядовою міжнародною організацією, що представляє інтереси всесвітньої бібліотечної спільноти по всьому світу. Метою федерації є сприяння міжнародному взаєморозумінню, співпраці, дискусіям, дослідженням і розвитку в усіх сферах бібліотечної діяльності, включаючи

бібліографічне та інформаційне обслуговування, а також підготовку кадрів. Свою увагу організація фокусує на розширенні доступу до інформації та її доступності для користувачів, стимулюванні розвитку професії, сприянні зростанню й розвитку бібліотек, розширенню кола та різноманітності інформаційних ресурсів, доступних через бібліотеки. Нараховує більше 1 тис. 600 членів приблизно в 150 країнах по всьому світу. Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ зареєстрована в Нідерландах як асоціація, що має правову та організаційну основу. Зокрема, ініціатива федерації «Бібліотечна карта світу» передбачає забезпечення доступності кількісних (статистичних) і достовірних даних про інформаційну діяльність бібліотек різних країн. Ця діяльність бібліотек спрямована на інформаційну підтримку Порядку денного Організації Об'єднаних Націй до 2030 року. Порядок денний ООН до 2030 р. – це універсальний заклик до дій щодо подолання бідності, захисту планети й забезпечення миру та економічного зростання в рамках виконання цілей сталого розвитку (далі – ЦСР).

Бібліотеки в усьому світі пропонують широкий спектр інформаційних продуктів і послуг, щоб сприяти досягненню кожної з ЦСР Порядку денного ООН до 2030 р. Від підвищення рівня грамотності до надання вільного доступу до інформаційних ресурсів бібліотек різних країн. Зокрема, у рамках виконання ЦСР 1 «Покінчення з бідністю в усіх її формах» бібліотеки прагнуть забезпечити доступ до інформації людям, які в інший спосіб є ізольованими через економічні складнощі. Мобільні бібліотеки систематизують книги, організують відповідні послуги та забезпечують доступ до Інтернету в сільській місцевості.

ЦСР 2 «Покінчення з голодом, безпечна їжа, покращення харчування та сприяння сталому сільському господарству». Участь у корпоративних проєктах сприяє доступу до інформаційних ресурсів сільськогосподарських бібліотек про дослідження та дані врожаїв, інформацію про ринки, способи ведення сільського господарства, ресурси державних служб щодо фінансування сільських громад.

ЦСР 3 «Забезпечення здорового способу життя та сприяння добробуту для всіх у будь-якому віці». У своїх звітах федерація зазначає, що медичні бібліотеки забезпечують доступ до інформації про медичні дослідження. Послуги включають: доступ до достовірної медичної інформації, розвиток навичок підтримки здоров'я, надання інформаційної підтримки в дослідженнях і придбанні відповідного медичного страхування, організації та участі в навчанні з надання першої медичної допомоги.

ЦСР 4 «Забезпечення рівноправної якісної освіти та сприяння навчанню протягом усього життя для всіх». Бібліотеки завжди включено в інформаційний процес підтримки освіти у школах, університетах і коледжах у будь-якій країні світу. Усі бібліотеки підтримують програми грамотності, забезпечують безпечний інформаційний простір для навчань і досліджень для продукування нових знань.

ЦСР 5 «Досягнення гендерної рівності та розширення можливостей для всіх жінок та дівчат». Бібліотеки пропонують програми для жінок і дівчат з метою забезпечення доступу до інформації про їхні права та здоров'я.

ЦСР 6 «Забезпечення доступу та стале управління водою». Бібліотеки забезпечують доступ громадськості до інформації про воду, використання енергії та системи каналізування. Вони пропонують доступ до інформації про дослідження та даних для виробників, щоб підтримати ефективний розподіл ресурсів на сталі проекти інфраструктури води та каналізування.

ЦСР 7 «Забезпечення доступу до надійної, сталої енергії для всіх». Багато публічних та громадських бібліотек у всьому світі є єдиним місцем, де люди можуть отримати надійний доступ до електрики для освітлення читання, вчитися й подавати заявку на роботу через онлайн-сервіси державних служб чи приватних організацій. Бібліотеки та сільські інформаційні центри можуть забезпечити доступ громадськості до комп'ютерів, які інколи живляться від сонячних батарей або генераторів.

ЦСР 8 «Сприяння стійкому, всебічному та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній роботі для всіх». У своїх звітах ІФЛА констатує, що бібліотеки практикують різні послуги, зокрема доступ для громадськості до ІКТ, навчання в бібліотеках як подати заявку на роботу. Люди, які не мають доступу до Інтернету, отримують його в бібліотечних установах, а також кваліфіковану консультацію з написання резюме, відправлення його через онлайн-програми.

ЦСР 9 «Створення стійких інфраструктур, сприяння сталій індустріалізації та інноваціям». Інформаційні послуги та продукти бібліотек завжди є основою для досліджень, технологій, інновацій та академічного життя. Бібліотеки забезпечують доступ до інформаційних ресурсів науково-дослідної інфраструктури. Як стверджує ІФЛА, у деяких бібліотеках функціонують бізнес-центри, які пропонують навчання підприємництву, а також юридичну підтримку.

ЦСР 10 «Зменшення нерівності всередині країни і серед країн». У своїх звітах федерація зазначає, що бібліотеки сприяють зменшенню нерівності, організовуючи інформаційні простори для різних соціальних категорій громадян – як у міських, так і в сільських громадах.

ЦСР 11 «Розбудова безпечних міст для поселення людей». Федерація визначає бібліотеки як сучасні інформаційні центри, що можуть відігравати істотну роль у кумуляції, збереженні та забезпеченні доступу до документальних інформаційних ресурсів різних видів. Культура зміцнює місцеві громади та підтримує інклюзивний і сталий розвиток міст – бібліотеки лежать в основі ініціатив щодо сприяння цьому.

ЦСР 12 «Забезпечення сталого споживання та структури виробництва». У контексті реалізації цієї цілі сталого розвитку бібліотеки розглядають як сталі установи, що забезпечують доступ до інформаційних ресурсів, щоб усі категорії громадян отримували рівну можливість користуватися інформацією відповідно до своїх потреб.

ЦСР 13 «Невідкладне вжиття заходів для боротьби зі змінами клімату та його наслідками». Як зазначає ІФЛА, бібліотеки відіграють ключову роль у забезпеченні доступу до достовірних даних і знань, які розкривають результати досліджень про зміни клімату. Ці інформаційні установи забезпечують безперервний доступ до інформації про екологічні дані, зберігають їх для майбутніх поколінь.

ЦСР 14 «Збереження та стале використання океанів, морів та морських ресурсів». Бібліотеки здійснюють інформаційний супровід процесу прийняття рішень, надають інформацію про дані, що стосуються сталого використання океанів, морів та інших водних об'єктів, про ведення сталого рибальського промислу, ефективне управління водними ресурсами.

ЦСР 15 «Захист, відновлення та сприяння сталому використанню екосистеми, сталому управлінню лісами, боротьба з опустелюванням, а також зупинка та зворотний рух деградації земель, припинення втрати біорізноманіття». Бібліотеки мають потенціал організувати інформаційну основу для досліджень щодо захисту екосистеми, пропонуючи відкритий доступ до інформаційних ресурсів відповідної тематики, проводити різні інформаційні заходи (виставки, лекції, форуми, конференції тощо) щодо поширення інформації про захист екосистеми.

ЦСР 16 «Сприяння мирному розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх, розбудова ефективних, підзвітних та інклюзивних установ на всіх рівнях». Бібліотеки є надійним джерелом інформації із кваліфікованим персоналом для громадські. Вони також можуть бути технічно оснащені для неперервного навчання та активізації громадян використовувати інформацію відповідно до цілей сталого розвитку.

ЦСР 17 «Зміцнення засобів впровадження та поживлення глобального партнерства для сталого розвитку». Бібліотеки відкриті для співробітництва з місцевими, регіональними національними інститутами громадянського суспільства, урядами та організаціями приватного сектора в рамках виконання інформаційних завдань та надання послуг [13].

Таким чином, проаналізований досвід зарубіжних країн доводить, що бібліотеки визначені одними з важливих елементів розвитку стратегічних комунікацій як на загальнонаціональному, загальнодержавному, так і на глобальному рівнях. Концентруючи всі види інформаційних ресурсів та організовуючи цілеспрямовані масиви інформації, бібліотеки таким чином прагнуть задовольняти різноманітні інформаційні потреби користувачів, що в сукупності відображають вирішення широкого спектра проблем соціально-економічного й культурно-політичного характерів. З точки зору організаційно-технічних і програмно-технологічних аспектів інформаційної діяльності досвід бібліотек зарубіжних країн демонструє реалізацію їхнього інформаційного потенціалу, відповідність їхніх інформаційних послуг та продуктів цілям і завданням розвитку стратегічних комунікацій.

Список бібліографічних посилань

1. Горовий В. Перспективи глобальної інформатизації в національному вимірі. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2019. Вип. 53. С. 19–28.
2. Досвід зарубіжних бібліотек. *Житомир. обл. б-ка для дітей : вебсайт*. URL: <http://childlibr.org.ua/bloknot-bibliotekarya/agenciya-bibliotechnix-innovacij/dosvid-zarubizhnix-bibliotek.html>.
3. Кушнір О. Поняття та сутність стратегічних комунікацій у сучасному українському державотворенні. *Глоб. орг. союзн. лідерства*. URL: <http://goal-int.org/ponyattya-ta-sutnist-strategichnix-komunikacii-u-suchasnomu-ukrainskomu-derzhavotvorenni>. 2015.
4. Ліпкан В. Експертний висновок на проект Стратегії розвитку ефективних комунікацій у ЗСУ. *Глоб. орг. союзн. лідерства*. URL: <http://goal-int.org/ekspertnij-visnovok-na-proekt-strategii-rozvitku-efektivnix-komunikacij-u-zsu>. 2015.
5. Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2011. 160 с.
6. Онищенко О. Бібліотеки в цифровому середовищі: курс на індивідуальний інтегрований сервіс. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2019. Вип. 53. С. 9–18.
7. Островська О. Аналіз зарубіжного досвіду створення сайтів військових бібліотек. URL: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/150421-325097-1-SM%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/150421-325097-1-SM%20(4).pdf).
8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 р. «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України № 555/2015. *Офіц. інтернет-представництво Президента України : вебпортал*. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>.
9. Чуприна Л. Аналітичні підрозділи бібліотеки в системі стратегічних комунікацій. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 48. С. 274–284.
10. Сводный электронный каталог библиотек Беларуси. URL: <http://unicat.nlb.by>.
11. Europeana Collections. URL: <https://www.europeana.eu/portal/ru/TEL.html>.
12. Joint Electronic Library. URL: <http://www.dtic.mil/doctrine/jel>.
13. Libraries and the Sustainable Development Goals a storytelling manual. URL: <https://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/libraries-development/documents/-storytelling-manual.pdf>.
14. Military Libraries Division (DMIL). URL: <http://military.sla.org>.

15. Welcoming New Americans Wanda Kay Brown. URL:
<https://americanlibrariesmagazine.org/wp-content/uploads/2019/10/AL-1119.pdf>.